(خزێمۆك) و (رووبارۆك)
دوو جۆرێن نوی ژ سترانا فۆلكلۆرییا كوردی

كۆڤان رێسان حەسەن
زانكۆیا دهۆك- هەرێما كوردستانێ/ عێراق

پوختە

ڤەكۆلینا مـن لژێـر نـاڤێ (خزێمـۆك و رووبـارۆك - دوو جـۆرێن نـوی ژ سـترانا فۆلكلۆرییا كوردی) یە. سترانا فۆلكلۆرییا كوردی، ب هەموو جۆرێن خۆڤە، دەولەمەندە، لێ هندەك جۆرێن دی هەنە نەبووینە بابەتێ ڤەكۆلینێن زانستی، ژ وان: ئەدەبیاتا فۆلكلۆرییا ئێزدیان، لەورا مە ڤەكۆلینەكا هەمەلایەنی بۆ هەردوو جۆران كرییە دا هەر لایەنەكی وان بهێتە دیاركرن. ب دیاركرن و ڤەكۆلینكرنا جـۆرێن ئەدەبـێ فۆلكلـۆرێ ئێزدیـان، ئەدەبـێ فۆلكلۆرییێ كوردی و ب تایبەت ستران دەولەمەندتر دبیت.

دڤێ ڤەكۆلینێدا، دێ دوو جۆرێن دی ل سترانا فۆلكلۆرییا كوردی زێدەكەین، ئەو ژی (خزێمـۆك) و (رووبـارۆك)ن. ئەڤ جۆرە بەر ب ژانـرێن سـەربەخۆیێن ئەدەبیاتا فۆلكلـۆری دچن، چونكی هەر جۆرەكی گەلەك دەقێن جیاواز یێن بخۆڤە پەیداكرین، هەروەسا ژلایـێ رووخسار و ناڤەرۆكێڤە ژی ژ ئێك جودانە، دگەل ڤان ساخلەتان، هەردوو جۆران پتر بەها یـێ بۆ خۆ پەیداكری، پشتی ئێزدی وان ب (ئەدەبەكێ پیرۆز) بناڤ دكەن.

پەیڤێن سەرەكی: *ستران، خزێمۆك، رووبارۆك، ئەدەبێ پیرۆز، ژینگەهپارێزی.*

پێشەكی

لدەستپێكێ هەردوو جۆران (خزێمۆك و رووبـارۆكێ) ددەینە نیاسین و بەهـایێ وان دناڤ ژانرێن دییێن ئەدەبێ فۆلكلۆریدا دیار كەین.

پشـكا ئێكـێ، چـار تەوەران بخـۆڤە دگریـت، ب ڤـی رەنگـی: تەوەرێ ئێكـێ، ئەدەبیاتـا فۆلكلۆرییا كوردی، سترانا فۆلكلۆرییا كوردی، جۆرێن سترانا فۆلكلۆرییا كوردی، خزێم، خـزێم دئەدەبـێ فۆلكلـۆرییێ كوردیـدا. تەوەرێ دوویـێ، خزێمـۆك، تێكەلبوونا خزێمـۆكێ دگەل ژانـرێن پیـرۆز، تێكەلبوونـا خزێمـۆكێ دگەل جـۆرێن دییـێن سـترانا فۆلكلۆرییـا

کوردی. تەوەرێ سییێ، خزێمۆک ژلایێ ناڤەرۆکێڤە. تەوەرێ چارێ، خزێمۆک ژلایێ رووخساریڤە.

پشکا دوویێ، سێ تەوەران بخوڤە دگریت، ب ڤی رەنگی: تەوەرێ ئێکێ، رووبارۆک، تێکەلبوونا رووبارۆکێ دگەل تێکستێن پیرۆز. تەوەرێ دوویێ، رووبارۆک ژلایێ ناڤەرۆکێڤە. تەوەرێ سییێ، رووبارۆک ژلایێ رووخساریڤە.

لدوماهیکێ ئەنجامان دەستنیشان دکەین و ژێدەران بریز دکەین. دناڤ ژێدەراندا چاڤپێکەفتن هەنە، هندەک ژ وان دەقێن خزێمۆک و رووبارۆکێ ژ بۆ جارا ئێکێیە ب وان چاڤپێکەفتنان دهێنە دیکیۆمێنتکرن.

پشکا ئێکێ

تەوەرێ ئێکێ

١. ئەدەبیاتا فۆلکلۆرییا کوردی

ئەدەبیاتا فۆلکلۆرییا کوردی، ب جۆرێن خوڤە (ئەفسانە، داستان، سەرهاتی، چیرۆک، گۆتنێن مەزنان، نفرین، پێکەنین، حەیرانۆک و ...هتد)، گەلەک دەولەمەندە، دیرۆکەکا دوویر و درێژ هەیە "زارگۆتن ناڤا کوردا دا رەقاس و ئەید – ئەرەفاتن، رابوون و روونشتاندن، عەدەت، فکرداری و خوەستنێن گەلە دەور و زەمانا تێنە کفشێ. ناڤا وێ زارگۆتنێدا دلێ گەل دکوتە، سەربلندیا وی تێ خویان، فیلۆسۆفیا ئەمرێ وێی قورن و دەورانا تێ راچەڤ کرن." (جندی، ٢٠٠٦، ل١١). ئێک ژ وان سترانا فۆلکلۆرییە.

١-١. سترانا فۆلکلۆرییا کوردی

ئێک ژ کەڤنترین جۆرێن ئەدەبیاتا فۆلکلۆرییا کوردییە، ژانرەکێ گەلەک دەولەمەند و بەرفرەهە، ژلایێ تەکنیکی و بکارئینانا زمانیڤە، زمانەکێ رەوان هاتییە بکارئینان "زمانێکی سادە و ناسکی هەبووە و زۆریش نزیک بووە لە زمانی رۆژانەوە."(رەشید، ٢٠٠٧، ل١٣). پترییا ئەوان کەسان یێن سترانا فۆلکلۆرییا کوردی ئافراندی و گۆتی نەخوێندەواربووینە، لێ دیسان ژی ب زمانەکێ گەلەک خۆش ئافراندینە و بابەتێن گرنگ دناڤەرۆکا واندا پارازتینە "ستران بێژێن مە ئێن ژار و نەخوندی ب زمانەکی پر پاقژ و ب ئاوایەکی هنەری و پر هوستایی ئەو تشت و بابەت بو مە دناڤ ڤان سترانادا پاش خوڤە هیلانە."(بامرنی، ١٩٨٦، ل٥-٦).

ژیان و سروشتێ جڤاکێ کورد کارتێکرن لسەر سترانێ هەبوویە، نەخاسمە "لسەر پەیدابوون و پێشڤەچوون و دەولەمەندییا وێ."(حەسەن، ٢٠١١، ل١٢). لەورا ستران بوویە خودیکا جڤاکی و داب و نەریت و کەلتوورێ مللەتێ کورد پاراستییە "ل چاخێ تەنگ و ئالوزدا ستران بویە چەکەك ژ چەکێن کیفەراتا هەبونا مە یا جڤاکی و مللی."(بامرنی،

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

١٩٨٦، ل٥). هەروەسا ژی لایەنەکێ گرنگە ژ بۆ وێنەکرنا پەیوەندییێن جڤاکی، دیسان ئەندێشە و سۆز و جوانییا سروشتی ژی تێدایە." (امیدی، ٢٠٠٠، ص٢٠٩). زێدەباری ناڤێن هندەك جهێن جوگرافی و رەنگڤەدانا ژیانا جڤاکییا کۆمەلگەهێ کوردی و هەست و سۆزێن گرێدایی تاکێ کورد." (الجزيري، ٢٠٠٠، ص١٦٥).

ئێک ژ بابەتێن هەرە گرنگ یێن سترانا فۆلکلۆرییا کوردی، تۆمارکرنا دیرۆکا کوردان بوویە "مللەتێ کورد هەر ژ کەڤن دا ستران ژ بۆ تۆمارکرنا دیرۆکا خوە بکارئینایە، یان ژی ب رەنگەکی نەهش ژ وان رە بوویە ژێدەرەکی گرنگ یێ پاراستنا دیرۆکێ."(حەسەن، ٢٠١٩، ل١٧). لەورا مرۆڤ دشێت پشتبەستنێ لسەر بکەت، چونکی "ستران بێژێن مە دگەل خو راست بونە. ژ راستی یێ پێڤە نەگۆتینە. ژ لەو دهێزن و گەلەك دجهێ خودایە مرۆڤ بێژت ئەڤ ستران بێژێن کورد مێژوڤانن."(بامرنی، ١٩٨٦، ل٦). هەروەسا ژی "دەورێکی وریاکردنەوەی رۆشنبیری میللەت دەبینێت."(سمۆ، ٢٠٠١، ل٤٠).

١-١-١.جۆرێن سترانا فۆلکلۆرییا کوردی

سترانا فۆکلۆرییا کوردی ژ گەلەک جۆران پێکهاتییە، هەر جۆرەک ژی، چەند چقەکان بخۆڤە دگریت، هەر نقیسەرەک ب رەنگەکێ دابەش دکەت، ئۆردیخانێ جەلیل دبێژیت: "سترانا گەلەری دەولەمەندە، ئەو پر جۆرە و پر ژانرە، وێ دەولەمەندییێدا سترانێ تاریقیێ بەر ب چەعڤن، ناڤا جماعەتیدا ئەو گەلەک عەیان و بەلابوینە، کوردێ شمالێ و رۆژئاڤایێ ژێرا دڤێژن: سترانێ مێرانیێ، سترانێ سییارا، سترانێ شەرا، لێ کوردێ باکورێ سترانێ ئوسارا دڤێژن: لاووک." (جەلیل، ١٩٧٧، ل٦).

(عەبدولعەزیز خەیات) لسەر هەفت جۆران دابەش دکەت، ب ڤی رەنگی: لاوك، لۆرین، حەیرانۆك، دیلۆك، پەیزۆك، نارینك، لاڤژە (سترانێن ئایینی). (خەیات، ٢٠٠٠، ل٢٢٧). هەر ئێك ژ ڤان جۆران دناڤ خۆدا لسەر چەند چقێن دی دهێتە دابەشکرن، بۆ نموونە: لاوك. دابەشی ڤان جۆران دبیت: سترانێن مێژوویی، جڤاکی، ئەڤینی، وەفاداری، قەهرەمانی، سەرکەفتن و داکەفتن. (خەیات، ٢٠٠٠، ل٢٢٧).

(کامیران هروری و شڤان هروری) سترانا فۆلکلۆرییا کوردی ب ڤی شێوەیی دابەش دکەن: سترانێن دیلانان، سەرکێ زاڤایی، سترانێن سەرشۆیێ، نارینکا بویکێ، سترانێن لەیزاندنێ. (هروری، ٢٠٠١، ل٦-٨).

١-١-١-١. سترانا فۆلکلۆرییا ئێزدیان

ئێزدیان، گەنجینەیەکا مەزن یا سترانا فۆلکلۆری هەیە، ژلایێ ناڤەرۆکێڤە تایبەتمەندییەکێ بخۆڤە دروست دکەت کو ژ سترانا کوردی یا دەڤەرێن دییێن کوردستانێ یا جودابیت، چونکی ئێزدیان "کولتۆرێ خوە ژ کولتۆرێ ئیسلامێ جودا دیتیە."(نەبی، ٢٠٠٥،

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

ل٣٩). ئێک ژ وێ تایبەتمەندییێ، رووبدانێن مێژوویی ژ دیرۆکا ئێزدیان ب سترانێ هاتینە پارازتن "نەخاسمە ئەو هەوێن لەشکەری یێن ئۆسمانیان ب سەر دەڤەرێن ئێزدیاندا هاتین ژ پێخەمەت نەهێلانا بیر و باوەرێن ئێزدیاتییێ، "کوردە یەزیدیەکان کە ڕووی ئاینەوە لە گەل تورکەکاندا جیاوازبوون. ئەوانیش وەک ئەرمەنیەکان دەچەوسانەوە چونکە سەریان بۆ سولتانی عوسمانی شۆڕنەکردووە." (رسول، ١٩٨١، ل٤١). سترانا فۆلکلۆرییا ئێزدیان و نەخاسمە سترانا دەڤەرا شنگالێ، ژ ناڤا ئێش و ئازار و خوەشی و نەخوەشییێن خەلکێ شنگالێ پەیدابوویە، هەر ژ بەر هندێ ژی دشێن وەك ژێدەرەکی پاراستنا مێژوویا شنگالێ و فەرمان و هێرشێن هاتنە سەر وان ببینن." (حەسەن، ٢٠١٩، ل١٦). ئێک ژ خالێن دییێن تایبەتمەندییێ ئەوە "بارودۆخێن د سەر شنگالدا هاتین و قوتبوونا خەلکێ وێ ژلایێ جڤاکی و کێم پەیوەندیکرن دگەل جڤاکێن جودا، سترانا دەڤەرێ سیما و ساخلەتێن تایبەت ب خۆڤە دروست کرینە." (الدنادي، ١٩٩٤، ص١٨٦).

ئێک ژ جۆرێن دی، سترانا شینێیە، ژنکێن ئێزدیان لسەر مریان و قەبرستانان دبێژن "شینی کوردە ئیزیدیەکان پەیوەندی بە دابی ناشتنەوە هەیە، بەو شوێن و کاتەوە کە مردووەکان تیا ئەمرێ و خزمان دەست بە لاواندەنەوە ئەکەن. پاشان کفن دەکەن و دەیبەنە سەر قەبران. بەرێگاوە بەستە و لاوانەوە بۆ مردووەکان ئەلێن." (رەسوول، ٢٠٠٩، ل٨٤). ئانکو سترانێ تێکەلی ئایینی دکەن. (لایارد ١٨١٧ - ١٨٩٤ یێ بریتانی)، سەبارەت ڤی بابەتی دبێژیت: "ستران لدەف کوردێن ئێزدی لسەر سندرووکێن بابچاکان دهێتەگۆتن، ئەڤ ستران خەمگین و جوانن!، دگەل موزیک و دەنگێن هلهلاندنا ژنکان خۆشی و تامەکا دی دبەخشیت." (نیکتین، ١٩٩٢، ص١٢٧-١٢٨).

ژ وان سترانێن سیمایەکێ ئێزدیاتییێ پێڤەیێ دیار: لاڤژێ پیرێ، غەریبۆ، ئێزدی میرزا، شێخ میرزایێ ئاقۆنسی، حەسەن و غەزالێ، بەحسا خەلیل، حەسەن بەگێ کۆسە (حەسەن، ٢٠٠٠، ل١٢-٧٣). شەرێ فریق پاشا، گەلیێ کەرسێ، بەدەلێ عەسۆ (حەسەن، ٢٠١٩، ل٤٦-٦٩). سۆرگول، شەرێ دەلانا، فەرمانا خالتا (خەتاری، ٢٠١٠، ل١٣١،١٢٩،١١٧). غەریبیا لاوکان، لاوکێ گەسەب، لاوکێ دارییا (رەشکانی، ٢٠١٦، ل١٢-٣١). دەروێشێ عەڤدی (شنگالی، ٢٠١١، ل٣٢٩-٣٧٣). غەزالێ، کۆچەرێ، لاوکێ سمۆقی (شنگالی، ٢٠١١، ل١٩٦،١٧١،١٥٩). خەنسێ و رەشۆ (حەسەن، ١٩٩٩). رەشۆیێ عبیدۆ، سالەحێ ناسۆ و کەژا گولی سۆر. (حمد، ٢٠٢١، ل١٠٩،٦).

ژبلی سترانا فۆلکلۆرییا ئێزدیان ب هەمی جۆر و چڤانڤە، ئێزدیان چەند جۆرێن دییێن سترانێ هەنە کو "ب توخمەکێ تایبەت دهەژمێرن." (هەکاری، ١٩٩٩، ل١٤٦). چونکی پیرۆزی داینێیە و ب پەرستگەها لالشڤە گرێداینە، لەورا وەکە ئەدەبەکێ پیرۆز بناڤ دکەن، وەکی: خزێمۆک، پاییزۆک، رووبارۆک، لاڤژۆک، غەریبۆک و ...هتد، هەر جۆرەکی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

ژی دەقەك ب تنێ هەیە، لێ گەلەك شاخ ژێ پەیدابوونە. ئەڤ توخم بەر ب ژانرێن سەربەخۆڤە چۆیینە.

٢. خزێم

خزێم، پارچە زێرەکی بچووکە، ئێك ژ جوانکارییێن کچ و ژنایە، ب دفنا خۆڤە دکەن، "خزێم چەکەکێ جوان و قەشەنگە ژ خەملا ژنکا کورد، بەری نهۆ ژنکا کورد نەبوو خزێم دفنێ دا نەبووایە." (جەعفەر، ٢٠١٣، ل٦٥). کچ و ژنێن گەلەك مللەتان بکارئینایە، بۆ نموونە: هندیان. کچ و ژنێن کوردان ژی گرنگی ب جوانکاریان دایە، نەخاسمە "ددەمێ هەلکەفتێن فەرمیدا جوانکاریان بکاردئینن و زنجیرێن زێر و زیڤی ب سەرێ خۆڤە دکەن."(نیکتین، ١٩٩٢، ل٨٦). هەروەسا زانایێ ئەمریکی (هنری فێلد ١٩٠٢-١٩٨٦) لدۆر ڤی بابەتی دبێژیت: "ژنکێن ئێزدیان یێن زەنگین پارچەیێن دراڤی و زیڤی ب کومێن خۆڤەدکەن."(فیلد، ٢٠٠١، ص١٠٦-١٠٧).

تێکستێ خزێمۆکێ، دبەحسکرن و سالۆخەتکرنا جوانکارییێن کچ و ژنا کورددا زێدەرۆیێ دکەت:

چەندی رەقینەکێ کەتە عەزمانی، کو من بەرێ خۆ دایێ،
... هنەکا دگۆ: شەنگە گراڤیا تە یە گراڤی خۆ ژ تەنشتا چەپێ قولپاندە، تەنشتا راستی،
خرێنی کەتە بەرتۆك و مەندەشێت زێرانە،
... ئەز کۆڤاندار و بەندەوارێ خزێما شۆرم. (Bozanî, 1998, l.187).

ئاماژەیێ پێددەت دەمێ کچکێ ب شەڤ خۆ ژلایەکێ قولپاندی لایێ دی، دەنگێ ژ عەسمانی هاتی!. ئەڤە دیار دکەت، دکەڤندا کچ و ژنا کورد ب رێژەیەکا زۆر جوانکاری ژ زێر و زیڤان بکارئینایینە، کچ و ژنێن ئێزدیان ژی، گرنگی ب جوانکاریان دایە، خزێم ژی ئێك ژ وان بوویە.

٢-١.خزێم دئەدەبێ فۆلکلۆرێ کوردیدا

خزێم، وەك ئێك ژ جوانکارییێن کچ و ژنێ، دچەند جۆرێن فۆلکلۆرێ کوردیدا رەنگڤەدایە، وەك:

٢-١-١. دحەیرانۆکاندا

حەیرانۆك، ئێك ژ جۆرێن ئەدەبێ فۆلکلۆرییێ کوردییە "ژ چەند مالکێت هۆزانا سڤك پێك هاتیە، ب کێش و سەروایێت هۆزانا کلاسیکیە، ل سەر زارێ کورك و کچکا دێت گۆتن."(جەعفەر، ٢٠٠٧، ل٧). دحەیرانۆکێدا، ناڤێ خزێمێ هاتییە و ب بەها

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

سالۆخەت دکەت، لەورا دیار دکەت کو بازرگان سەرباریٚ بازرگانییێ بدەته ب خزێم و بن باری بدەته ب قەرەفل، ئانکو خزێم ژ قەرەفلێ بەهاتره:

حەیران من و ته ژ دله،
هێستریٚ بارکه، هەرە میسله،
سەرباری بۆ من بده، ب خزێمه،
بن باری بده، ب قەرەفله. (جەعفەر، ٢٠٠٧، ل١٠٦).

د حەیرانۆکەکا دیدا، وەکی گەلەک ستران خزێمێ ب "خزێم شۆر" بناڤ دکەت:

کولا دلێ من ڕەبەنا خودێ خانیکێ ل کولانێ،
ته خزێم شۆڕێ،
و ناڤتەنگ زراڤێ،
برهو قەیتانێ. (زەرۆ، ١٩٨٧، ل٢٩).

٢-١-٢. دسترانا فۆلکلۆریدا

ناڤێ خزێمێ دگەلەک سترانێن فۆلکلۆریدا هاتییه، وەک: سترانا ئەسمەر، یار دلۆ مێرەمێ (بامرنی، ١٩٨٦، ل١٥٨ و ١٦٤). زولفانێ و وەسمانا (جعفر، ٢٠١٣، ل٦٥-٦٦). سترانا مەشک کیانێ، سترانێن شەڤەرۆکان، پاییزۆک. (جعفر، ٢٠١٣، ل١٠٠-١٠٤). سەرەڕایی هندێ بوویه ناڤ و نیشانێ سترانێ بخۆ ژی، وەک: سترانا (خزێم شۆرێ) تێدا دبێژیت:

خزێم شۆڕ کەزی شۆڕه   خزێم شۆڕ بلا بێنێ،
ل گەردەنێ زێڕێ سۆره   خزێم شۆڕ بلا بێنێ. (هروری، ٢٠٠١، ل٢٢٧).

د گەلەک سترانێن دیدا ناڤێ خزێمێ هاتییه، دیاره خزێما شۆر جوانییەکا دی دایه سەر و سیمایێ کچ و ژنا کورد، لەورا ب ڤی ڕەنگی دگەلەک وێنەیێن ستران و جۆرێن دییێن ئەدەبێ فۆلکلۆریدا سالۆخەتا وێ هاتییەکرن. هەروەسا دچەڤێن دییێن سترانا فۆلکلۆرییا کوریدا ژی ناڤێ وێ هاتییه.

تەوەرێ دوویێ

١. خزێمۆک

خزێم، ئێک ژ جوانکارییێن خانمانه، پاشگرێ (ۆک) ب مەبەستا نازدارکرنێ چۆیه دگەل و بوویه جۆرەکێ سترانێ، ئانکو ناڤ و نیشان دەربڕینێ ژ ناڤەرۆکێ دکەت "ناڤونیشان وەکو فورمەکێ بچویک دشێت برێکا چربوون، ئاماژەدان، جەڤەنگکرن و پوختەکرنێ تێکستەکێ مەزن لنافخوه بگریت."(طاهر، ٢٠١٣، ل٨٨). دەقەکێ سەرزارییه و خودانێ وێ دیار نینه، مللەت خودانه. لەورا "ئەو بەرهەمێ خودانێ وی گەل بیت، بەرزە نابیت، دهێته

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ژبەرکرن وەکو سرودەکا نیشتمان پەروەری." (سمۆ، ٢٠١٧، ل٩٦). ئەڤ تێکست ژلایێ مجێور و زەلامێن ئایینیڤە هاتینە پارازتن، ئەڤ "نیشانا ئەدەب دوستیێ و هشیاریا مجێور و ریهسپیێد ئێزدیایە کو هوسا ئاشقێد شعر و ئەدەبیاتێنە."(سلێمان، ١٩٨٩، ل٤٥). ئەوان خزێمۆک وەک توخم و جۆرەکێ ئەدەبێ ئایینی زانییە، سترانێن ئایینی گەلەک کەڤنن. (ڕەسوول، ١٩٧٠، ل٦٥-٦٦). هەروەسا ژی تێکەلی ئایینی بووینە، ئەڤە ژی تشتەکی سروشتییە، چونکی "سترانا ئایینی جۆرەکێ پەرستنێیە د هەر ئایینەکیدا."(عمر، ٢٠١٨، ص٢٠٨).

١-١. تێکەلبوونا خزێمۆکێ دگەل ژانرێن پیرۆزێن ئێزدیاتییێ

ژبەر گرنگیپێدانا ئێزدیان ب خزێمۆکێ و گرێدانا وێ ب بابەتێن ئایینیڤە، هەروەسا ژی گەلەك لسەرزاری هاتییە ڤەگوهاستن، ئەڤ ژی ژبەر "ترسێن فەرمانێن قوتبرێن جیرانان و ژ ترسا ژناڤچونە و نەهاتینە نڤیساندن." (مزوری، ٢٠١٢، ل٤٩). سەرەڕایی نە شارەزایا دەنگبێژ و قەولبێژان، خزێمۆک تێکەلی هندەك تێکستێن پیرۆز ژ ئەدەبیاتا ئایینێ ئێزدیان بوویە، بۆ نموونە: خزێمۆکێ وەکی قەولێ (پشت پەردە) ب ناڤ دکەن، دەمێ ب "قەول" دهێتە بناڤکرن، قەول ژ گرنگترین ژانرێ ئەدەبیاتا ئایینێ ئێزدیانە.

هەروەسا خزێمۆک ب(سەرمەقام) ژی دهێتە بناڤ کرن، سەرمەقام، تێکستەکی گرنگە، دەمێ سازبەندێ ئێزدی دەست ب لێدانا تەمبووری دکەت، لدەستپێکێ سەرمەقام دبێژیت، ئەوی ناڤێن دی ژی هەنە، دبێژنێ: (شازێ ئێزی)، یان (مەتەرخانە). "ئێزدی ب چاڤەکی رێز و پیرۆز بەرێ خۆ د دەنە شاز و ئاواز و ئامورەتێن مۆزیکی." (سلێمان، ٢٠٢١، ل٥).

لێ خزێمۆك، ژ ڤان تێکستان جودایە، ژبەر کو هەر تێکستەکی دەم و جهێ خۆیێ تایبەت هەیە، (پشت پەردە) کۆمەکا تێکستایە و سەرمەقام ژی دناڤدایە، سەرمەقام، ددەستپێکا ژەنینا تەمبووریدا دهێتە گۆتن، و ژلایێ ناڤەرۆکێڤە ئەو پتر ئایینییە، لێ بابەتێ خزێمۆکێ یێ جۆراوجۆرە و دبەر سپیکرنا مەزارگەهانرا هاتییە گۆتن، هندەك جاران خزێمۆك ژ بابەتێن ئۆلی دوویر دکەڤیت و دچیتە بابەتێ ئەڤینداری و ئیرۆتیکی، لێ سەرمەقام ڤێ چەندێ ناکەت. دەقێن کو نڤیسەر (بەدەل فەقیر حەجی).(حەجی، ١٩٩٧، ١٢٩). و نڤیسەر (د. خەلیل جندی). (جندی، ٢٠٠٤، ل١٠٥٠-١٠٥٦). بەلاڤەکرین، سەرمەقامن و نە خزێمۆکن.

١-٢. تێکەلبوونا خزێمۆکێ دگەل جۆرێن دییێن سترانا فۆلکلۆری

ژبەر نە شارەزایا دەنگبێژان دجۆرێن سترانا فۆلکلۆریدا، خزێمۆک تێکەلی جۆر و دەقێن دییێن سترانا فۆلکلۆری بوویە، ژ وان: (پاییزۆك و نازدار).

پاییزۆك، دناڤ ئەدەبیاتا فۆلکلۆرییا ئێزدیاندا جۆرەکی تایبەتە، گرنگییا وێ وەکی یا خزێمۆك و رووبارۆکێیە و وەکی وان ب توخمەکی پیرۆز دهێتە هژمارتن، هەرسێ جۆر (خزێمۆك، پاییزۆك و نازدار) تێکەلی ئێك بووینە، تێکست ب ناڤێ پاییزۆکێیە، لێ

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

پارچەیێن وێ پتر یێن خزێمۆکێنە و ناڤێ خزێمێ تێدا دهێت، و دناڤ تێکستێدا پارچەیەکا سترانا نازدارێ هاتییە، ئەو ژی جۆرەکێ تایبەتە ژ سترانا سەرزارییا ئێزدیان. نە سترانبێژان، نە ژی نڤیسکاران، سنوور دناڤبەرا ڤان هەرسێ جۆراندا ناسنەکرینە و هەموویان تێکەلی ئێك دکەن، دراستییێدا هەر جۆرەکی، پارچەیێن خۆیێن تایبەت هەنە کو دەربڕینێ ژ ناڤ و نیشانێ خۆ دکەن، ئەم دشێین ب ڤی شێوەیی و ب کورتی هەر ئێکێ بدەنە ناسکرن:

خزێمۆك: بابەتێ سەرەکی، بەحسێ خزێمێ دکەت وەکو پارچە زێرەکی جوانکارییا کچ و ژنان، پاشی دەربازی بابەتێن دی دبیت.

چەندی خزێما تە زێرێ زەرە

بەند و تیرێژا دا بوو لالشا نورانی هەتا ب کۆچکا تەتەرە. (Bedel, 1997, l.127).

پاییزۆك: بابەتێ سەرەکی، بەحسێ پاییزێ دکەت وەکو وەرزەکێ سالێ و وەرزێ حازرییا کاروبارێن زڤستانێ، پاشی دەربازی بابەتێن دی دبیت.

پاییزە ل من دەست دا، من نەکر کار و بارا زڤستانێ،

چیایێ بلند دخوازن مژ و مۆرانێ. (Stranvan, 1941, l.15).

رووبارۆك: بابەتێ سەرەکی، بەحسێ رووباری دکەت، پاشی دەربازی بابەتێن دی دبیت.

رۆبار و چەند جار رۆبار،

ئەسمەرێت شەبابی،

چەرمزا چەلەنگا لاوا هەیە ل بال.(هەکاری، ١٩٩٩، ل١٤٧).

نازدار (نازدارۆك): بابەتێ سەرەکی، بەحسێ نازدارێ دکەت، پاشی دەربازی بابەتێن دی دبیت:

نازدارێ..

وەلاتێ هەولێرێ ل من چۆ فەلەك،

دێرا دێرگێشکێ ل تەدا دووباری دەرویش گەلەك،

سینگ و بەرێ نازدارا من نەبوو نیشانەکی چاڤان،

سبەیکان و هێڤارا خۆرتێن نوو هاتی،

ژێ دچنێ شەمامۆکێن زەربەلەك... (شەمۆ، ٢٠١٢).

تەوەرێ سییێ

١.خزێمۆك ژلایێ ناڤەرۆكێڤە:

ناڤێ وێ خزێمۆكە، د ناڤەرۆكێدا ژی، ب شێوەیەكی جوان سالۆخەتا خزێمێ دكەت، هەروەسا خزێمێ دكەتە دەرگەهەك بۆ چوونە ناڤ گەلەك بابەتێن دی، وەك: ئایینی، ئەفسانەیی، كەلەپووری، هۆنەری، سروشتی، ئیرۆتیكی و ...هتد.

١-١. وێنەیێ ئایینی

خزێمۆك، ددەمەكێ تایبەتدا هاتییە گۆتن، ئەو ژی: دەمێ ئۆلدار و ئیماندارێن ئێزدیان ژ بۆ سپیكرن و جوانكرنا مەزارگەهـ و جهێن پیرۆز دپەرستگەها لالشدا، لوەرزێ پاییزێ ب پییان سالێ جارەكێ دچوونە گوندێ دۆغاتا لدەڤەرا ئەلقوش گێچ دئینان، ددەمێ چوون و هاتن و سپیكرنا مەزارگەهاندا خزێمۆك دگۆتن، ڤێجە چونكی ژلایێ ئۆلدارانڤە دكاروبارێن ئایینیدا دهاتن گۆتن، لەورا گەلەك وێنەیێن خزێمۆكێ دئایینینە، سترانا فۆلكلۆری و ئایینی ژی نە دوویری ئێكن "سترانێ پەیوەندی ب بارێ كۆمەلایەتی و دینیڤە هەیە."(محەمەد، ٢٠١٠، ل٨٢). ژ وان وێنەیێن ئایینی: خودێ، تاووسی مەلەك، فریشتە، بابچاك (مەلك فەخرەدین، شیخادی، شێشمس، شێخ سن، پیر ئافات، شێخوبەكر، شێخ مەند پاشا). جهێن پیرۆز: لالش (جەلسا كانیا سپی، زمزم، سووكا مەعریفەتێ، بەرێ سكانێ، كۆچكا تەتەر). سەمبولێن پیرۆز: (خەرقە، تۆك، مەفتوول، گریڤان، رەشبەلەك، وەكاز و ...هتد).

چەندی خزێما تە زێرێ زەرە،
بەند و تیرێژا دا بوو لالشا نورانی هەتا ب كۆچكا تەتەرە،
وەلا و بلا و تلا هەر سێ ناڤێت خودێنە... (Bedel, 1997, l.127).

دئایینیدا، تشتێ هەرە گرنگ و مەزن خودێیە، لەورا دەمێ ئەڤ تێكست، وێنە و دیمەنێن ئایینی بەرجەستەدكەن، گەلەك بەحسێ خودێ دكەن، ئێزدی ژی وەك ئایینەك خودێپەرێز دتێكستێن خۆیێن ئایینیدا ناڤێ خودێ دئینن "یزیدی ژی وەك ملتین دن یین خدان كتیب خدی پاریزن و ژ یكینیا خدی رە بارزن." (بدرخان، ١٩٣٣، ل١٦). دیسان وینەیەكێ دییێ ئایینییێ كەڤن هاتییە بەرجەستەكرن، ئەو ژی (تیرێژا رۆژێیە)، ب تایبەتی ژی دەمێ لبەرێ سپێدان ژ نوی رۆژ دەردكەڤیت، ئێزدی وی جهی ماچی دكەن یێ تیرۆژكا رۆژێ لێدایی "ئێزدییەكان بروایان بە یەكیتی یزدان هەیە و بۆ كەسی تر كرنۆش نابەن، پێش كەوتنی خۆر، روو ئەكەنە خاوەر و ئەچەمێنەوە نزیكترین شوین ماچ ئەكەن كەتیشكی خۆری لی ئەكەوێ و نزا ئەكەن لە خودا ئەپارێنەوە." (زەند، ١٩٧١، ل٣١).

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

١-٢. وێنەیێ ئەفسانەیی

ئەفسانە دسادەترین پێناسەدا، ئانکو "چیڤانۆکێن پیرۆز. ب دیتنا (فراس السواح) ئەفسانە ئێک ژ سێ پێکهاتەیێن هەر ئایینەکییە." (الماجدي، ١٩٩٨، ص٥٧). هەروەسا ئەم دشێین ئەفسانەیێ و سترانێ نێزیکی ئێک بکەین، چونکی "ئەفسانە ب سروشت و پێکهاتێن خۆڤە نێزیکی جیهانا هۆزانێ دبیت، دەستپێکرنا هەردووکان ئەندێشەیە." (مزوري، ١٩٩٧، ص١٦). د هەمان دەمدا ئەفسانە نە درەوە، بەلکو "راستیەکە و لە ژیان سەردەمێک رووی داوە."(مەخمووری، ٢٠١٣، ل٤١).

دخزێمۆکێدا، ئاماژەیێن ئەفسانەیی هەنە، وەك: قوبا فەلەکێ، تۆفان، بالندێ ئەنقەر، لێ دناڤ ڤان وێنەیێن ئەفسانەییدا، هێز کەتییە سەر بالندێ ئەنقەر:

تەیرەك ل عەزمانا وێ هەی، ناڤێ وی ئەنقەرە،

هەفتی و دوو پەرە،

پەرەکی گای لسەرە. (رەشۆ، ٢٠٠٤، ل١٠٥٠).

ئەنقەر، ناڤێ وی وەك بالندەکێ ئەفسانەییێ ئەسمانی دئەفسانەیا چێبوونا دنیایێ یا ئێزدیاندا هاتییە، یا هەرە پتر ئەفسانە تێدا ئەوە، دەمێ دبێژیت: (گایەك لسەر پەرەکی وییە)، وێنە و دەربرینەکا نە لۆژیکییە. سەبارەت وێنەیێ (گای) ژی، ئێزدی سالانە دجەژنا جەمایێدا ل پاییزێ، گایەکی بۆ خوداوەندێ رۆژێ (شێشم) ب رێ و رەسم دکەن قوربانی "دناڤ میتۆلۆجیا ئێزدیان دا دیار دبیت (گا) یەکەم گیانەوەرە ل سەر عەردی پەیدابووی."(باعەدری، ٢٠٠٨، ل٥٨). دناڤ شارستانییەتا سۆمەریاندا ژی (گایێ ب چەنگ) هەیە. ئەڤە ژی چێژەکا دی ددەتە ئەدەب و هونەری "بێ زانینا میتۆلۆجیایێ گەلەك ژ ئەدەبی دێ یا بێ چێژبیت، چونکی میتۆلۆجیا خزمەتا ئەدەبی دکەت."(فولر، ١٩٩٧، ص١١). ئەدەبێ کوردی ژ ڤێ چەندێ دوویر نینە، ب تایبەتی ژلایێ فۆلکلۆریڤە "ب کارهینانا گیانەوەران دناڤ هۆزانێدا دیتنەکا بەرچاڤ هەیە، ب تایبەت ئەو گیاندارێن دئاشوویی و ڕەهەندێن ئەفسانەیی هەین، چونکی کارتێکرنا وێ ددەروونیدا ب هێزترە."(چەلکی، ٢٠١٢، ل٢٨٦). دئەڤان ئەفسانەیاندا، رۆلێ ژنا کورد "سەرسورهێنەرە، زۆر لە پیاوان ئاقلتر و باشتر و تێگەیشتووتر و ئینسانیترە."(رۆدینکۆ، ١٩٩٩، ل٢).

دئێزدیاتییێدا، رۆلێ گیانەوەران گرنگە، ئێزدیان هەر گیانەوەرەک ب خوداوەندەکیڤە گرێدایە، وەک: پەز و مەمێ شڤان (بروکا، ٢٠٠٩، ص٣٨). چێل و گاڤانێ زەرزا، دوویبشک و پیرێ جەروا، مار و شێخ مەند (جندی، ١٩٩٨، ص٢٦-٢٨). مرۆڤ دسەردەمێ شارستانییەتێن کەڤندا، وەک: سۆمەری و فەرعوونی. وەسا بەرێ خۆ د دا گیانەوەران وەک

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

هێمایەک بۆ خوداوەندان "ئۆلدارێن سۆمەریان کۆمەکا رێ و رەسم و ئاهەنگێن جۆراوجۆر دگێران ژ پێخەمەت رازیکرنا خوداوەندان."(کریمر، ٢٠١٢، ص١٧٣).

١-٣. وێنەیێ کەلەپووری

دخزێمۆکێدا، وێنەیێن کەلەپووری هەنە، یێ هەرە دیار (گۆپال)ە، دانعەمر ددەنە بەر خۆ، بۆ وان هاریکارییە، لێ گۆپال دئێزدیاتییێدا، جهێ خۆیێ کەلەپووری بۆ ئایینی دگهۆریت دەمێ دبەنە پەرستگەها لالش و مۆر دکەن، ناڤێ وی ژ (گۆپال) بۆ (وەکاز) دهێتە گهۆرین، هەروەسا ژی بوویە هێمایەکێ دەرویش و ئۆلداران. "گۆپال نیشانەیە بۆ هێزی و دەسەلات و فەرمانرەوایەتی پیاوانی ئاینی، مانایە بۆ دەروێشی و قەلەندەری و خواناسی و ئختیاری."(هاشم، ٢٠١٩، ل٦١). وێنەیێ گۆپالی (وەکازی) لسەر گەلەک دیوارێن پەرستگەها لالش هاتییە نیگارکرن، هێمایەکێ دیرۆکی و شارستانییەتێن کەڤنە "ئەڤە د وەلاتێ میزۆپۆتامیادا هێمایێ خوداوەندێ سۆمەری ئانۆ بوویە."(یزدین، ٢٠٢١، ص١٠٥). دتێکست و سەرهاتییێن ئێزدیاندا، هێمایێ کەرەمێیە، خاس و بابچاکان ب وان وەکازان تشتێن سەرنجڕاکێش ئەنجامداینە:

ئەو کی مێر بوو وەکاز ل عەردی دا، گۆ:

"زمزم تەعال، وەرە!؟".(رەشۆ، ٢٠٠٤، ل١٠٥٠).

لڤێرێ، واتایەکا لادایی هەیە، چونکی لدویف تێکستێن ئێزدیاتییێ، ئەو شیخادی بوو ژ بۆ ئینانا ئاڤێ وەکازێ خۆ ل عەردی دایی. (سلێمان و جندی، ١٩٧٩، ل١٠٨).

١-٤. وێنەیێ هونەری

دخزێمۆکێدا، وێنەیێن هونەری هەنە، ژ وان ژی: ئامیرێن مۆزیکی. ئێزدی رێزەك تایبەت ددەنە ئامیرێن مۆزیکی، وەکی: (دەف، شباب و تەمبوور)، چونکی "تێکەلی پەرستن و رێ و رەسمێن ئایینی و مریڤەشارتنێ کرینە." (جامباز، ١٩٩٣، ل٩٧). و تێکستێن ئایینی دگەلدا دبێژن، هەر ژبەر پیرۆزییا ڤان ئامیرەیان، ئێزدی ماچ دکەن. (Dinayî, 2006, l.50). لپەیی تێکستێن پیرۆز، روح ژ بۆ جارا ئێکێ ب مۆزیك کەفتییە دبەر قالبێ ئادەمدا. (سلێمان و جندی، ١٩٧٩، ل١٠٨). هەروەسا ئەدەبیاتا ئایینێ ئێزدیان ژی ب مۆزیک دهێتە گۆتن "لە ناو زۆرێک لە قەول و بەیت و تیکستی ئێزیدیاتی دا میوزیک وەک ئاماژەیەکی پیرۆز ناسێنراوە و وەک سەرچاوەیەکی گرنگیش بۆ نزاکردن و خواپەرستی سەیردەکرێت، ئەمە جگە لەوەی بە شێوەیەکی کرداریش لە مەراسیم و سرووتە ئاینیەکانیاندا بەکاردێت."(هاشم، ٢٠١٩، ل١٤). دخزێمۆکێدا، ناڤێ ئامیرێن مۆزیکی و تشتێن پەیوەندی ب مۆزیکێ ڤە هەیی دئێن، وەکی: شاز، مغنی، ئەغلەر، تەمبوور، وەتەر و دسترێن:

سولتان ئێزیدێ من ل ڤێ دنیایێ مشوورە،

دبن خیڤەتێ ڤە دگێرن شاز و مغنی، ئەغلەر و تەمبوورە. (خەتاری، ٢٠١٦).

سازڤانێ ئێزدی، لدەستپێکێ ناڤێ خودێ دئینیت، تەمبوورێ ماچ دکەت و شازێ ئێزی (سەرمەقام) لێددەت، پاشی ژ نوی ستران و ئاوازێن دی دژەنیت "لە ئێزیدیاتیدا ریزێک لە تەمبوور دەکرن و هەر کەس بیەوێت تەمبوور بژەنێ پێویستە بەر لە هەر شتێک بلێ (ب دەستورێ خودێ) و تەمبوورەکەی ماچ بکات، بە تایبەتی لە کاتی (سەرمەقام)."(هاشم، ٢٠١٩، ل٢٨). تەمبوور دناڤ ئێزدیاندا، ژ ئامیرێن مۆزیکییێن پیرۆزە، ژلایێ مێژوویيڤە گەلەک کەڤنە "شوینوار وەسا دیار دکەن کو کەڤناتیا ڤی ئامیری دزڤرت بۆ بەری شەش هزار سالان"(پور، ٢٠٠٥، ١٦). جوداهییا ڤان ئامیران ئەوە، دەف و شباب ب تنێ تێکستێن پیرۆز دگەل دهێنەگۆتن و دناڤ رێ و رەسماندا دهێنە بکارئینان، لێ تەمبوور سەرەڕایی تێکستێن پیرۆز، ستران ژی پێ دهێنەگۆتن.

١- ٥. وێنەیێ سروشتی

سروشت، ب هەموو پشک و شێوەیێن خۆڤە چۆیە دناڤ پەرستن و ئەدەبیاتێدا "لە ئایینەکان، ئەوەی لە نێو دەقەکاندا دەرکەوتووە، کۆنترین ئایین کە سروشت پەرستییە."(حەسەن، ٢٠٠٧، ل١٣). زۆربەیا جەژن و هەلکەفتێن ئێزدیان پەیوەندی ب سروشتیڤە هەیە، لەورا ئێزدی رێزەک تایبەت ددەنێ، ژ وان ئاماژەیێن سروشتییێن دناڤ خزێمۆکێدا دهێنە بەرجەستەکرن، وەك: کانیا سپی، کانیا سیحانێ، زمزم، کاف، خوناڤ، بەست، کەڤر، ئەور، بەحر، گر، ئەسمان، ستێر، عەرد، تیرێژ و ...هتد.

تەلپەك عەورا ژ عەردا رابوو، ل عەزمانا بەستبوو شوورە،

ژ من را بێژن، ب خێرا ناڤێ شیخادی،

ئەو کی مێربوو، خیڤەتا تەرەف زێرین ڤەدابوو ل سەر بەحرێت کوورە؟ (رەشۆ، ٢٠٠٤، ل١٠٥١).

دڤێ پارچەییێدا، وێنەیێن سروشتی ژ ئەور و دەریایان بەرجەستەبووینە، هەروەسا ئاماژە ب بابەتەکێ سەقاناسی ژی هاتییەکرن، ئەو ژی دەمێ ئەور دچنە هنداڤ دەریایان و ئاڤێ دکێشنە خۆ و دکەنە باران.

١-٦. وێنەیێ ئیرۆتیکی

دخزێمۆکێدا، بەحسێ بابەتێ ئیرۆتیکێ و دلداری هاتییەکرن، دڤی بیاڤیدا، ئاماژەیێ ب دیاردەیەکێ دکەت، دەمێ گەنج دچنە بەراهییا کچان و دەستدرێژییێ ل وان دکەن:

شەنگە گراڤیا منە گراڤی نە بووە کارەکە غەزالا ل غەیرێت سبا،

ل عەسرێت هێڤارا، ژ بەر تاژی و تولێت بابا را دبت خۆ د هاڤێت. (Bozanî, 1998, l.190)

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ب شێوەیەکێ جوان، کچێ ب (کار غەزال) و گەنجان ب (تاژی و تولە) سالۆخەت دکەت، ئەو کارێ تاژی و تولە پێ رادبن کو نێچیرکرنە، رفتارا گەنجان ژ بۆ کچکان ژی وەکی نێچیرکرن سالۆخەت دکەت. دپارچەیەکا دیدا ب ئاشکەرایی ئاماژەیێ ب وێنەیێ ئیرۆتیکی ددەت و دەربازی کریارا ئیرۆتیکی دبیت:

هەر دوو مەمکێت شەنگە گراڤیا منە گراڤی نە بوونە خوخێت میرانی،
سێڤێت رۆستەم بەگی، ل عەولێت پاییزێ ب سەرێ شاخا ڤە ب مینن،
وەختێ پاشی نیشانێت شەڤێ ب دەنە بەر دوڤێت وان سمبێلا،
ئەز کۆڤاندار و بەندەوارێ خزێما شۆرم.(Bozanî, 1998, l.189).

مەمک، وەک پەیڤەک ئیرۆتیکی هاتییەبکارئینان، هەروەسا ژی کریارا ئیرۆتیکی ب ئەشکەرایی تێدا بەرجەستەدبیت. ئەڤ کریار ب پەیڤا (بووک) باشتر دیار دبیت:
هەر دوو مەمکێت شەنگە گراڤیا من...
وەختێ دکەڤنە دەستێت خۆرت و جهێلێت ڤی زەمانی،
پاشی نیشانێت شەڤێ ژ خۆرا دکەنە بووکە،
ئەز کۆڤاندار و بەندەوارێ خزێما شۆرم.(Bozanî, 1998, l.188).

پەیڤا (بووک)، سنوورەکە دناڤبەرا کچکاتی و ژنکاتییێدا، ئاماژەیە بۆ رۆژا ئێکێ یا کریارا ئیرۆتیکی.

تەوەرێ چارێ

١.خزێمۆك ژلایێ روخساریڤە

١-١. ریتما دەرەکی

١-١-١. کێش

ئێک ژ بنەماییێن گرنگە درووخسارێ هۆزانێدا "لە کێشی ژمارەییدا حیساب تەنیا بۆ ژمارەی بڕگەکانی دەکرێت، ئەم کێشی رەسەنی کوردییە، زۆربەی چیرۆکە شعرییە باوەکانی کوردەواری و چیرۆکە ئایینییەکان بەم جۆرە کێشە نووسراوە." (گەردی، ٢٠١٤، ل٢٣٩).

نموونە

دەرگەهەک ل عەزمانا ڤەبوو، نوقتەیەک ژێ نوقتی،
تەیرەک نازل بوو لسەر تەختێ سەعدەتێ،
وێ دبێژت: بلا بێت شێخەک ژ حەقیقەتێ پیرەک ژ مەعریفەتێ،

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

علمدارەکی ژ مالێت علمدارا،
بلا دەرێ رەش بەلەکا ڤەکەت، بخونت و ژێ بێژت:
کا بەحرا ئەمەنێ چەند گاڤە؟!
ل بەستا چەند کەڤر دناڤە؟!
مەلک فەخرەدین فتلا دگێرت لسەر خاسان و خاڤا. (رەشۆ، ٢٠٠٤، ل١٠٥١).

پارچەکرن

ڕێزک	هژمارا برگەیان
دەر/گە/هەک/ ل/ عز/ما/نا/ ڤە/بوو، نوق/تە/یەک/ ژێ/ نو/ق/تی	١٦ برگە
تەی/رەک/ نا/زل/ بوو/ ل/سەر/ تەخ/تێ/ سەع/دە/تێ	١٢ برگە
وێ/ د/بێ/ژت/: ب/لا/ بێت/ شێ/خەک/ ژ/ حە/قی/قە/تێ/ پی/رەک/ ژ/ مەع/ری/فە/تێ	٢١ برگە
ع/لم/دا/رە/کی/ ژ/ ما/لێت/ ع/لم/دا/را	١٢ برگە
ب/لا/ دە/رێ/ رەش/بە/لە/کا/ ڤە/کەت/، ب/خو/ن/ت و/ ژێ/ بێ/ژت:	١٧ برگە
کا/ بەح/را/ ئە/مە/نێ/ چەند/ گا/ڤە؟!	٩ برگە
ل/ بەس/تا/ چەند/ کە/ڤر/ د/نا/ڤە؟!	٩ برگە
مە/لک/ فەخ/رە/دین/ فت/لا/ د/گێ/رت/ ل/سەر/ خا/سا/ن و/ خا/ڤا.	١٧ برگە

دیارە هژمارا برگەیان هەمەجۆرە، ئانکو کێشەکا دیارکری بکارنەهاتییە، گەلەک هۆزانێن فۆلکلۆری ب ڤی شێوەینە. "هۆزانا فۆلکلۆریا بێکێش سەنگا رێکخستنا وێ دکەڤیتە سەر ریتم و سەروایێ، ئەڤە ژی دێرینترین جۆرێن هۆزانا فۆلکلۆریا کوردینە"(رەشید، ٢٠١٧، ل١١٥). سەبارەت کێشا تێکستێن پیرۆزێن ئێزدیان، (معروف خزنەدار) دبێژیت: "لە چوارچێوەی کێش و قافیەی گورانی و بەیت و حەیران و لاوک نەچووتەوە دەرەوە." (خزنەدار، ١٩٦٢، ل٤٢). هەروەسا (د. محەمەد بەکر) ژی دبێژیت: "وەکی تیکستێن پەخشانن کو ژ بو مەبەستا کورتی و کاریگەری، ژ هونەرسازیا شیعر سوود وەردگرن."(بەکر، ٢٠٠٠، ل١٧٣).

١-١-٢. سەروا

ئێک ژ پێکهاتەیێن رووخسارییە ب تایبەت یێ هۆزانێیە "پەیڤەکە ل داوییا هەر دێرە شعرەکێ دهێت و ئاوازەکێ مینا روحێ د دە بەر شعرێ." (مزوری، ٢٠٠٦، ل٤١). ئەگەر بەحسێ سەروایا تێکستێ خزێموکێ بکەین، گەلەك شاخ ژ خزێموکێ پەیدابووینە، هەر شاخەکی جۆرەکێ سەروایێ بەرجەستە دبیت، شاخێ (د. خەلیل جندی رەشۆ) بەلاڤەکری

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

(رەشۆ، ٢٠٠٤، ل١٠٥٠-١٠٥٣). مە ب نموونە وەرگرتییە، ئەڤ شاخ ژ (١٤) پارچەیان پێکهاتییە، هەر پارچەیەك ژ چەند رێزکان پێکهاتییە، سەروا ب ڤی رەنگییە:

پارچە	هژمارا رێزکان	شێوەیێ سەروایێ
١	٦	ا. ا. ب. ب. ب. ب.
٢	٦	ا. ا. ا. ب. ت. ا.
٣	٤	ا. ب. ب. ا.
٤	٨	ا. ب. ب. ت. ج. ح. ح. ح.
٥	٤	ا. ب. ت. ب.
٦	٤	ا. ا. ب. ا.
٧	٥	ا. ب. ت. ت. ا.
٨	٥	ا. ب. ا. ا. ا.
٩	٦	ا. ب. ا. ت. ج. ا.
١٠	٧	ا. ب. ب. ت. ج. ح. خ.
١١	٤	ا. ا. ب. ا.
١٢	٤	ا. ا. ب. ا.
١٣	٦	ا. ب. ا. ت. ج. ا.
١٤	٦	ا. ب. ا. ت. ج. ا.

ژلایێ سەروایێڤە، هەمەجۆری هەیە، ئانکو دەق ب تەمامی هەر ژ دەستپێکێ هەتا دوماهیکێ ئێك جۆرێ سەروایێ بەرجەستە نەبوویە.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

١-٢.ريتما ناڤخويى

ريتما ناڤخويى "بونيادەكێ زۆرێ گرنگە، پشكدارێ د ئاڤاكرنا ريتما گشتى يا هۆزانێدا دكەت دا گونجاندن و رێكوپێكيەكێ بدەتە وێ پێكهاتا هۆزانێ پێ هاتيە دارێتن."(نهێلى، ٢٠٠٧، ل٣١٥).

١-٢-١.دووبارەكرن

دووبارەكرن ئێك ژ تەكنيكێن گرنگە د تێكستێ هۆزانێدا، نەخاسمە ژى "دووبارەكرنا ئاستێن جودا، چونكى رۆلەكى گرنگ د رێكخستنا دەقى دا دگێريت."(لوتمان، ٢٠١٨، ص٢٥٣). ئەڤە ژى لسەر چەند ئاستەكان دابەش دبيت:

١-٢-١-١.دووبارەكرن دئاستێ دەنگيدا

ئەڤ ئاست "باشترين و بزاڤترين ئەندامە ژ لەشێ هۆزانێ."(تەيب، ٢٠٠٦، ل١١٢). ئەڤە ژى ب چەند شێوەيەكان دهێتە بەرجەستەكرن:

١-٢-١-١-١.دووبارەكرنا تاك فۆنيمێ

أ. شێوەيێ ئاسۆيى: "خرڤەبونا ئێك فۆنيمە پتر ژ جارەكێ ب رەنگەكێ ئاسويى د رێزەك، يان پتر ژ رێزەكا شعرێ دهێتە بكارئينان."(غازى، ٢٠٠٨، ل١٦٠). بۆ نموونە:

١. سێسەد و شێست و شەش سلاڤ لێيە. (رەشۆ، ٢٠٠٤، ل١٠٥٤).

٢. ژ هەفتى و دوو بابا خەبەر بدەن. (Hecî, 1997, l.129).

٣. بانگا منە خودێ د دلا دا مايى. (Hecî, 1997, l.129)

رێزك	فۆنيم	چەند جارا دووبارەبوويە
١	ڤاولا كورت (ە)	٣
	ڤاولا درێژ (ێ)	٣
	كۆنسنانت (ش)	٣
	كۆنسنانت (س)	٤
فۆنيمێن (س) و (ش) درێزكێدا دزالن و مۆزيكێ دروست دكەن.		
٢	ڤاولا كورت (ە)	٤
	ڤاولا درێژ (ئا)	٢
	كۆنسنانت (د)	٢
	كۆنسنانت (ب)	٤
فۆنيمێن (ە) و (ب) درێزكێدا دزالن و مۆزيكێ دروست دكەن.		
	ڤاولا درێژ (ئا)	٥

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلينێن كوردى

٣	کۆنسنانت (ن)	٢
	کۆنسنانت (م)	٢
	کۆنسنانت (د)	٤
فۆنیمێن (ئا) و (د) درێژکێدا دزالن و مۆزیکێ دروست دکەن.		

ب. شێوەیێ ستوونی: "دوبارەکرنا ئێك فۆنیمە ب رەنگەکێ گونجای و ب شێوەیەکێ ستوینی د چەند رێزکێن شعرێدا دهێتە ئەنجامدان."(غازی، ٢٠٠٨، ل١٦١).

-کاسەکێ ڤەخوە ژ مەیا زەلالە،
ب دلە شرینە ب زارە تالە،
چاویشێ دیوانا سلتان ئێزید، مێر و ملیاکەتا، شێخ مەند پاشا،
ئەسل و دینێ مەلك شەرفەدینە، ئەڤ دنیایە یە بەتالە. (شەمسانی، ٢٠٠٩).

فۆنیم	رێزکێن تێدا دووبارەبوویی	چەند جاران دووبارەبوویە
ڤاولا کورت (ە)	١، ٢، ٣، ٤	٢٢
ڤاولا کورت (و)	١، ٣، ٤	٥
ڤاولا درێژ (ئا)	١، ٢، ٣، ٤	١٥
ڤاولا درێژ (ێ)	١، ٣، ٤	٦
ڤاولا درێژ (ی)	١، ٢، ٣، ٤	١١
کۆنسنانت (ك)	١، ٣، ٤	٤
کۆنسنانت (س)	١، ٣، ٤	٣
کۆنسنانت (خ)	١، ٣	٢
کۆنسنانت (م)	١، ٣، ٤	٥
کۆنسنانت (ز)	١، ٢، ٣	٣
کۆنسنانت (ل)	١، ٢، ٣، ٤	٩
کۆنسنانت (ب)	٢، ٤	٣
کۆنسنانت (د)	٢، ٣، ٤	٧
کۆنسنانت (ش)	٢، ٣، ٤	٥
کۆنسنانت (ر)	٢، ٣، ٤	٤
کۆنسنانت (ت)	٢، ٣، ٤	٤

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

١-٢-١-١-٢.دووبارەكرنا جۆت فۆنیمێ

١-٢-١-١-٢-١.جـۆت هەڤـدەنگێن ئێككگرتـی: "دوو فـۆنیم، لە دوو بـڕگەی هـاودەنگی یەككگرتـوودا، وەكـی ئێـك: (ا + ب/ا + ب)، یـان بەروڤـاژی: (ا + ب/ب + ا) كۆمڤەدبن."(بەكر، ٢٠٠٤، ل٨٣).

أ. شێوەیێ ئاسۆیی

-وەكی ئێك:

-ژێ دچێ شەوق و شەمال و نوورین و خوناڤە. (ش + ـە/ ش + ـە)

-مەلك فەخرەدین فتلا دگێرت لسەر خاسان و خاڤا. (رەشۆ، ٢٠٠٤، ١٠٥١). (خ + ا/ خ + ا)

-بەروڤاژی:

-خیڤەتا تەرەف زێرین ڤەدابوو. (ـە + ت/ ت + ـە)

-شەمسێ منی ب نوور و كەرامەت بوو. (رەشۆ، ٢٠٠٤، ١٠٥١-١٠٥٢). (ـە + م/ م + ـە)

ب. شێوەیێ ستوونی:

-وەك ئێك:

-رۆناهی كر بوو لالشا نوورانی،

ژ من را بێژن، بخێرا ناڤێ شیخادی. (رەشۆ، ٢٠٠٤، ١٠٥٣).

– (ر + ا)

– (ر + ا)

-مە شێخەك دڤێت ژ مالێت ئادیا،

علمدارەكێ ژ علمایی زێدە. (Hecî, 1997, l.129).

– (م + ا)

– (م + ا)

-بەروڤاژی:

-تەیرەكێ ئەنقەری ل سەر وێ دارێ بوو،

توخمێ ملەتێ ئەزدایی دەست بوو. (رەشۆ، ٢٠٠٤، ١٠٥٥).

– (س + ـە)

– (ـە + س)

-ژ هەفتی و دوو یابا خەبەر بدەن،

كا ئەو كی مێر بوو خیڤەتا تەرەف زێرین ڤەدایی. (Hecî, 1997, l.129).

– (د + ـە)

– (ـە + د)

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

١-٢-١-١-٢-٢.جۆت هەڤدەنگێن دابڕی: "دوو فۆنیمی هاودەنگ لە دوو بڕگەی دابڕاودا، وەکی ئێك: (ا - ب/ا - ب)، یان بەروڤاژی: (ا - ب/ب - ا) کۆمڤەدبن"(بەکر، ٢٠٠٤، ل٨٣-٨٤).

أ. شێوەیێ ئاسۆیی:

-وەکی ئێك:

- چاردە تەبەق عەرد و عەزمان، گەلیێ لالیشێ. (ل - ێ/ ل – ێ)

-خەرقەکی رەشی لێیە، دەمبولەکە سۆرە ل سەرە. (رەشۆ، ٢٠٠٤، ل١٠٥٤). (س - ر/ س – ر)

-بەروڤاژی:

-ب خێرا ناڤێ شیخادی. (رەشۆ، ٢٠٠٤، ١٠٥٢). (ێ - ا/ ا - ێ)

-مەلك شەمسەدینە وەزیرێ دیوانێ. (رەشۆ، ٢٠٠٤، ل١٠٥٦). (ن – و/ و – ن)

ب. شێوەیێ ستوونی:

-وەك ئێك:

-رۆناهی کر بوو لالشا نوورانی،

ژ من را بێژن، بخێرا ناڤێ شیخادی. (رەشۆ، ٢٠٠٤، ل١٠٥٣).

- (ر – ن)

- (ر – ن)

-چەندی تەیرەکە وێ ل عەزمانا ناڤێ وی ئەنقەر ب ناڤە،

ژ قودرەتێ ژ چەنگێ وی تەیری د بارت خوناڤە. (Hecî, 1997, l.128).

- (چ – ن)

- (چ – ن)

بەروڤاژی:

-چەندی سبەیە کو رۆژ ل من هلتێیە،

شەمسێ منی ب نوور و کەرامەت بوو. (رەشۆ، ٢٠٠٤، ل١٠٥٢-١٠٥٣).

- (س - ە)

- (ە – س)

-دەرێ رەشبەلەکا ڤەکەن،

ژ هەفتی و دوو بابا خەبەر بدەن.(Hecî, 1997, l.129).

- (د – ر)

- (ر – د)

١-٢-١-٢. دووبارەکرن دئاستێ پەیڤێدا

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ئەڤ جۆرێ دوبارەکرنێ "ب ئاسانترین رەنگێن دوبارەکرنێ دهێتە هژمارتن، ئەڤە ژی دو سەمتان وەردگریت، سەمتێ ئاسۆیی و سەمتێ ستوونی". (حەسەنی، ٢٠٠٧، ل١٢٥).

-**شێوەیێ ئاسۆیی**: دەمێ پەیڤ ب شێوەیەکێ ئاسۆیی دووبارەدبن، بۆ نموونە:
-حەق خودێیە، یا حەق مالا بابێ من لالشا نوورانیە،
بەلێ غافل د کۆرەنە، بەهرا وان تێدا نینە. (رەشۆ، ٢٠٠٤، ل١٠٥٠).

پەیڤا (حەق) لدەستپێکا رێزکێ وەکو هاریکارێ ژبۆ کوبارینەبوونێ ژ بۆ پەیڤا (حەق)یا دوویێ دووبارەبوویە، چونکی لالشا نوورانی ب حەق دیتییە. لەورا ژبۆ هەر حەقکرن و مەزندیتنەکێ، ئیماندارێن ئێزدی لدەستپێکا ڤان دەربڕینان ناڤێ خودێ دئینن، بۆ نموونە: هەگەر بێژیت: (ئەڤ خانی یێ مەزنە) دێ بێژیت: (یێ مەزن خودێیە، ئەڤ خانی یێ مەزنە). پەیڤا (حەق) لدەستپێکا رێزکێ ب ڤێ مەبەستێ هاتییە، ئەڤە ژی نەریت و دەربڕینەک خۆ شکاندنێیە لبەرامبەری هێزا ئافرێنەر.
- نموونەک دی:
تەیرەك ل عەزمانا وێ هەی، ناڤێ وی ئەنقەر بناڤە،
رۆژا عید و عەرەفاتا دەردکەڤت ژ کانیا سیحانێ. (رەشۆ، ٢٠٠٤، ل١٠٥٠).

پەیڤا (ناڤ) دریزکا ئێکێدا، ژ پێخەمەت سەروایێ دووبارەبوویە، چونکی دشییا جارەکێ بتنێ بکاربینیت بێ کو کارتێکرنێ لواتایێ بکەت. گەلەک جاران دەنگبێژ ژ پێخەمەت دیارکرنا شیانێن خۆ، یارییان ب پەیڤان دکەن و پاش و پێشئێخستنێ دکەن.

-**شێوەیێ ستوونی**: دەمێ پەیڤ ب شێوەیەکێ ستوونی دووبارەدبن، بۆ نموونە:
-هەفتی و دوو پەرە
پەرەکی گای لسەرە. (رەشۆ، ٢٠٠٤، ل١٠٥٠).

پەیڤا (پەر) ب شێوەیەکێ ستوونی دووبارەبوویە، دریزکا ئێکێدا، ب مەبەستا هژمارێ دیاربوویە. دریزکا دوویێدا، ب مەبەستا دیارکرنا هێز و مەزناتییا بالندەیی دووبارەبوویە.
-کا بەحرا ئەمەنێ چەند گاڤە؟
ل بەستا چەند کەڤر دناڤە؟. (رەشۆ، ٢٠٠٤، ل١٠٥١).

پەیڤا (چەند) دریزکا ئێکێدا، ب مەبەستا چەندایەتییا بەحرا ئەمەنێ دووبارەبوویە. دریزکا دوویێدا، ب مەبەستا چەندایەتییا کەڤران لناڤ بەست و بەرئاڤان دووبارەبوویە، لڤێرێ واتایەکا لادایی هەیە، ئەو ژی، مەبەست ژ هەردوو پرسیار و (چەند)ان، دڤێت هێز و هنەرا بابچاکێن ئێزدیان پیشان بدەت کو ئەون ڤان جۆرە پرسیاران دزانن.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

١-٢-١-٣. دووبارەكرن دئاستێ رستێدا

دووبارەكرنا رستەیان، پتر دچارچۆڤەیێ پارچەیاندا بوویە، هندەك بێ گهۆرین دووبارەبووینە، جۆرە "رستە وەكو خۆی و بە هەمان واتا دووبارە دەبێتەوە و بەم شێوەیە هاوسەنگی لە ناو دەقی شیعرەكە داد روست دەكات"(عەبدوللا، ٢٠٠٨، ل١٩٤). هندەك ژی دهەمان رێرەورا دەرباز بووینە ب تنێ پەیڤەك جودابوویە، دخزێمۆكێدا، گەلەك رستە ب چەند شێوەیەكان دووبارەبووینە.

أ. دەقاودەق: ئەو جۆرە رستەنە ب شێوەیەكێ دەقاودەق، ئانكو بێ هیچ گهۆرینەك دهێنە دووبارەكرن، ئەڤە ب چەند شێوەیان دخزێمۆكێدا دهێتە دیتن:

أ-أ.دەقاودەق بێ هیچ گهۆرینەك، وەك:

-چاڤێت تە نەبوونە بروسكا بەدەلێ،

وەلا و بلا و تلا هەر سێ ناڤێت خودێنە. (Hecî, 1997, l.127).

-بەند و تیرێژا دا لالشا نورانی هەتا ب كۆچكا تەتەرە.

وەلا و بلا و تلا هەر سێ ناڤێت خودێنە. (Hecî, 1997, l.127).

-ژ من را بێژن، بخێرا ناڤێ شیخادی،

ئەو كی مێر بوو وەكاز ل عەردی دا؟(رەشۆ، ٢٠٠٤، ل١٠٥٢).

-ژ من را بێژن، بخێرا ناڤێ شیخادی،

ئەو كی مێر بوو، خیڤەتا تەرەف زێرین ڤەدابوو ل سەر بەحرێت كوورە؟ (رەشۆ، ٢٠٠٤، ل١٠٥٢).

أ-ب. دەقاودەق ب گهۆرینا دەنگێن سەروایێ، ئەڤە ئەو رستەنە دەقاودەق دووبارەبووینە، لێ ب تنێ گهۆرینا سەروایێ دروستبوویە:

- چەندی شێخەك ل شامێ داهر بوو، یی كورە.

چەندی شێخەك ل شامێ داهر بوو یی كورینە.

- وەكازێ دەستێ وی كەسكە، تانجێ سەری، شەڤچرا و لەعل و دورە.

وەكازێ دەستێ وی كەسكە، تانجێ سەری، شەڤچرا و لەعل و دورینە. (رەشۆ، ٢٠٠٤، ل١٠٥٢).

ب. نە دەقاودەق: ئەڤە ئەو رستەنە ب شێوەیەكی نە دەقاودەقن دووبارەدبن.

ب- أ. نەدەقاودەق ب پاش و پێشئێخستن: ئەڤە ئەو رستەنە، ژلایێ واتاییڤە هەمان مەبەستن، ئانكو هەڤتەریبن، لێ ژلایێ رووخساریڤە ب مەبەستا سەروایێ پاش و پێشئێخستن یا كەفتییە تێدا:

-بەند و تیرێژا دا لالشا نورانی هەتا ب كۆچكا تەتەرە.

-بەند و تیرێژا دا بوو كۆچكا تەتەرە هەتا لالشا نورانییە. (Hecî, 1997, l.127).

دیارە هەمان رستە یا دووبارەبوویی، بتنێ پاش و پێشئێخستن یا چێبوویی.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

ب - ب. نەدەڤاودەق ب گهۆرينا پەيڤا سەروايێ: ئەڤە ئەو رستەنە، پەيڤەک، يان پتر دهێتە گهۆرين، لێ لسەر ئێک رێرەو و واتايێ دچن، دشێين بێژين: دهەڤتەريبن "هەڤتەريبی ديارديەکە ب درێژاهييا مێژوويێ هەبوويە، جووت رێزکرنەکە."(رەشيد، ٢٠١٤، ل١٤٠-١٤١). هەروەسا ژی رۆلێ وێ دريتمێدا گرنگە "دووبارەکرنا رستەيێن هەڤتەريب رولەکی سەرەکی دگێرن دناڤ ريتما ناڤەکيا هوزانێ دا، ئەو رستەنە ژ ئەنجامێ دوبارەبونێ برەنگەکێ ستونی، دڤێتن ژلايێ شێوازی و دەربرينێ ڤە وەك هەڤبن تاکو بشێين رولێ خويێ ريتمی بگێرن."(ئورمانی، ٢٠٠٥، ل٦٢).

-<u>چەندی خزێما تە زێرێ</u> زەرە.

<u>چەندی خزێما تە زێرێ</u> سپييە. (Hecî, 1997, l.127).

-<u>چەندی تەيرەك ل من هلاتی ژ کنارێ</u> گری.

<u>چەندی تەيرەك ل من هلاتی ژ کنارێ</u> بەغدايێ. (رەشۆ، ٢٠٠٤، ل١٠٥١-١٠٥٢).

١-٢-١-٤. دووبارەکرنا دەنگڤەدانێ

دخزێمۆکێدا، دەربڕينا (مالا من، مالا من، مالا منە، هێ هێ.) ژ سەرجەمێ دەهـ پارچەيان، دهەفت پارچەياندا، دووبارەبوويە. (رەشۆ، ٢٠٠٤، ل١٠٥٤-١٠٥٦).

١-٢-١-٥. دووبارەکرنا بازنەيی

ئەڤە ئەو جۆرێ دووبارەکرنێيە "هەڤۆکەکا شعری يان پتر ل دەستپێکا شعرێ دهێت و هەمان هەڤۆك ل دوماهيکا وێ دوبارە دبيتەڤە، ئەڤجا چ وەکی خۆ يان هەتا هندەک گوهۆرينێن سڤك ژی ب سەر دا بهێن، لێ هەر گيانێ وێ دوبارەکرنێ و سەقايێ وێ بپارێزيت."(حەسەنی، ٢٠٠٧، ل١٣٦). دخزێمۆکێدا، رێزکا ئێکێ ژ پارچەيا ئێکێ ب دەربڕينا (مالا من، مالا من، مالا منە، هێ هێ هەی مالێ.) دەستپێکدکەت، درێزکا ئێکێدا ژ پارچەيا دوماهيکێ ژی ب هەمان دەربڕينێ دەستپێدکەت، لێ درێزکا دوماهيکێدا ژ پارچەيا دوماهيکێ ب ڤێ دەربڕينێ (مالا من، مالا بابێ منە، تاوسی مەلەکە، هەی مالێ.) مينا بەرسڤەکێ بۆ دووبارەبوونا وێ هەفت جاران بدوماهيک دهێت. ئانکو ب شێوەيەکێ بازنەيی تێکستی هەمييێ پێکڤەگرێددەت و هەروەسا لسەر ئاستێ پارچەيان ژی، رێزکێن پارچەيا دوماهيکێ پێکڤەگرێددەت.

١-٢-١-٦. دووبارەکرنا پارچەيان ب تەمامی

ددووبارەکرنا پارچەياندا، تەکنيکەك هاتييە بکارئينان، ئەو ژی هەر دوو پارچە دهەڤتەريبن، ئێزدی دبێژنە ڤێ تەکنيکێ (جۆتك)، ئەو ژی بتنێ پەيڤا دوماهيکێ ژ رێزکا ئێکێ و پەيڤا دوماهيکێ ژ رێزکا دوماهيکێ ژ پارچەيەکا دی دجودانە، وەك ڤێ نموونەيێ:

-<u>چەندی خزێما تە زێرێ</u> زەرە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلينێن کوردی

بەند و تیرێژا دا لالشا نورانی هەتا ب کۆچکا تەتەرە

وەلا و بلا و تلا هەر سێ ناڤێت خودێنە

مە شێخەک دڤێت ژ مالێت ئادیا

پیرەکی حەقیقەتێ، علمدارەکی ژ علما یی زێدە

بلا دەرێ رەشبەلەکا ڤەکەن، ژ هەفتی و دوو بابا خەبەر بدەن

کا چاووا خودانا خزێمێ ژ مالا شێشمسێ تەتەرە؟!

-چەندی خزێما تە زێرێ سپییە

بەند و تیرێژا دا بوو کۆچکا تەتەرە هەتا لالشا نورانیە

وەلا و بلا و تلا؛ هەر سێ ناڤێت خودێنە

مە شێخەک دڤێت ژ مالێت ئادیا

پیرەکی حەقیقەتێ، علمدارەکی ژ علما یی زێدە

بلا دەرێ رەشبەلەکا ڤەکەن، ژ هەفتی و دوو بابا خەبەر بدەن

کا چاوا خودانا خزێمێ ژ مالا سلتان ئێزییە؟!. (Hecî, 1997, l.127).

دیارە هەردوو پارچە وەکی ئێکن، بتنێ جوداهی دهندێدایە، پەیڤا (سپی) ل جهێ پەیڤا (زەر) هاتییە دانان، و ناڤێ (سلتان ئێزی) ل جهێ ناڤێ (شێشمسێ تەتەرە) هاتییە دانان.

پشکا دوویێ

تەوەرێ ئێکێ

١.رووبارۆک

رووبار، مەبەست پێ رووبارێ ئاڤێیە، پاشگرێ (ۆک) ب مەبەستا نازدارکرنێ چۆیە دگەلدا و بوویە جۆرەکێ سترانێ، یان ژی توخمەکێ تایبەت ژ ئەدەبیاتا فۆلکلۆرییا ئێزدیان. ئێک دەقە، لێ چەند شاخ ژێ پەیدابووینە، ئەو "توخمەکێ تایبەتە ژ ئەدەبێ ئۆلی یێ ئێزدیان، وەکی لاڤژ، پاییزۆک، خەریبی و ...هتد". (هەکاری، ١٩٩٩، ل١٤٦). ئانکو ناڤ و نیشان دەربڕینێ ژ ناڤەرۆکێ دکەت، ئەڤ ژی مینا خزێمۆکێ ژلایێ دیندارێن ئێزدیانڤە هاتنە گۆتن و پەسن و سالۆخێن وان ژی عەشقەکا خودایی و سۆفیگەری و هندەک جاران ژی عەشقەکا دنیەوی بوویە، ئێک ژ خالێن سەرنجراکێش د جۆرێ رۆبارۆکێدا ئەوە: بابەتێ ژینگەهپارێزییێیە، لێ دناڤرا بەحسێ هندەک بابەتێن دی ژی دکەت، نە بتنێ تێکستێ رووبارۆکێ، بەلکو گەلەک وێنەیێن سترانا فۆلکلۆرییا کوردی "ژ وێنەیێن جوانییا سروشتێ کوردستانێ وەک چیایێن بەفرین و ئاڤ و گولان هاتینە وەرگرتن"(الجزیری، ٢٠٠٠، ص١٦٥).

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

١-١. تێكەلبوونا رووبارۆكێ دگەل تێكستێن پیرۆز یێن ئەدەبیاتا ئێزدیاتییێ

چارچۆڤەیێ رووبارۆكێ ژی نەهاتییە پاراستن، پەیڤ، دەربڕین، رستە و پارچە، ژ هندەك تێكستێن دی كەفتینە دناڤدایە، ب تایبەت تێكستێ (سەرمەقام)، تێكەلبوونا رووبارۆكێ دگەل ژانرێن دی، كێمترە ژ تێكەلبوونا خزێمۆكێ ب ژانرێن دی، دا بەرێ خۆ بدەنێ چەوا تێكەلی چێبوویینە:

- نموونە ژ رووبارۆكێ:

"سیندار دبلندن، هەمبەری دارا سەولێنە

مە دڤێ شێخەكی ژ مالا ئادیا

پیرەكی حەقیقەتێ، تەریقەتێ

ب خێرا ناڤێ شیخادی

ڤەكەت دەرێ علمەكی حەقیقەتێ

بەلێ كا ئەو كی مێر بوو، كی مەلەكە بوو

عەول جار ل سەر بەرێ سیكانێ سەكنی بوو

وەكاز ل بەحرێ دا، بەحر كرە دوو كنارە

ئەو ماسییێت بنێ بەحرێ مرن ژ تێهنا

مرن ژ تێهنا". (ئێسیانی، ٢٠١٥).

-نموونە ژ سەرمەقام:

" ... مە شێخەك دڤێت ژ مالێت ئادیا

پیرەكی حەقیقەتێ، علمدارەكی ژ علما یێ زێدە

ژ هەفتی و دوو بابا خەبەر بدەت

كا ئەو كی مێر بوو،

خیڤەتا تەرەف زێرین سەر بەحرێت كوور ڤەدایی؟! (Hecî, 1997, l.129).

-پارچەك دی ژ سەرمەقام:

" ... ژ من را بێژن، خێرا ناڤێ شیخادی،

ئەو كی مێر بوو، وەكاز ل عەردی دا گۆ:

زمزم تەعال، وەرە؟!". (رەشۆ، ٢٠٠٤، ل١٠٥٠).

باش دیارە چەند تێكەلی و وەكهەڤی دناڤبەرا ڤان پارچەیاندا هەیە.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

تەوەرێ دوویێ:

١. رووبارۆک ژلایێ ناڤەرۆکێڤە

رووبارۆک، رووبارێ ئاڤێ دکەتە دەستپێکا ئاماژەپێدانێ و پاشی ب ژیرانە خۆ دگەهینیتە بابەتێن دی، وەك: ئایینی، سروشتی، کەلەپووری، ئیرۆتیکی و ...هتد.

١-١. وێنەیێ ئایینی

دتێکستێ رووبارۆکێدا، گەلەك وێنەیێن ئایینی هەنە، وەك جهێن پیرۆز، هێمایێن پیرۆز و بیر و باوەرێن ئێزدیاتییێ، وەکی خزێمۆکێ، لێ ب مەبەست و فۆرمێن جودا، وەك: خودێ، تاووسی مەلەك، شیخادی، مەلك فەخرەدین، شەرفەدین، قەدیبلبان، مالا ئادییان، فەرزێن حەقیقەتێ (شێخ، پیر، هۆستا، مەرەبی، یار و برایێن ئاخرەتێ). (Omerxalî, 2007, l.53-55). کۆچەك، قوب، وەکاز، رست، کەشکوول و ...هتد:

"ئەسل دینێ شەرفەدین و تاووسی مەلەکە،

سەد خوەزیا وی هەر هەفت فەرزێت حەقیقەتێ ژێ د رازی بن." (ئێسیانی، ٢٠١٥).

دناڤ وێنەیێن ئایینیدا، ئاماژەیێ بناڤێ پەرتووکێن پیرۆز یێن ئایینێن دی ژی دکەت، وەکی: جوهی، مەسیحی و موسلمانان:

شێخۆ خودانێ ئەرکانێ

خەبیر وێ دخوونت ئنجیلێ، تەوراتێ، زەمبورێ، قورعانێ. (هەکاری، ١٩٩٩، ل١٤٩).

ئانکو تێکست گرنگییێ ب بابەتێ پێکڤەژیانێ ژی ددەتن و ناڤێ هەمی پەرتووکان پێکڤەدئینیت.

١-٢. وێنەیێ سروشتی

درووبارۆکێدا، گەلەك بەحسێ دیمەنێن سروشتی هاتییەکرن، وەك: رووبار، چیا، کانی، داروبار، گولێت سۆر. ئەڤە ژی ب چەند مەبەستەکان، وەك: ئاماژەدان، جوانی و پیرۆزییا سروشتی "ل دویڤچوون و شرۆڤەکرنا میتۆلۆگی و ئۆلێن کەڤنێن دەڤەرێ ل سەر رەوشا سروشتی (باران، سەرما و رۆبار) کۆمدبن، چونکو پرانیا ئۆلێن بەرێ جووت و کێل وەك کارەکێ پیرۆز زانی یە."(ئوسمان، ٢٠٠٨، ل٧٩). خالا هەرە گرنگ ژ سروشتی دتێکستێ رووبارۆکێدا، ژینگەهپارێزییە. لێ پتر سەنگ دایە ئاڤێ "لدویف هندەک ڤەگێرانان، ئاڤ ئەسلێ گەردوونی یە، ئەسلێ هەمی تشتانە."(خلیل، ٢٠٠٦، ص١٥٠) ژبلی هندێ وەکو بابەتەکێ فەلسەفی، کوردان ئاڤ و رووبار وەك ئارامکرنا دەروونی ژێ بکارئینایە "کورد ب کەراخێ چەمان هەستێن خوە ژیانە. جارنا خەمگین بوونە، جارنا ژێ حەزکرنە، ئەڤینداربوونە." (Kaplan, 2013, l.68) .

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

لدویف تێروانینا ئێزدیان یا چێبوونا دنیایێ و ددەمێ پەقینا دوڕێ (مادده)دا، ئاڤ ژێ پەیدابوویە. (سلێمان و جندی، ١٩٧٩، ل٥٤). ئانکو توخمێ ئێکێ یێ گەردوونییە، ئێزدی ب چاڤەکێ پیرۆزییێ ژی تەماشەیی ئاڤێ دکەن، وەک: ئاڤا کانییا سپی. "ئاو لە بیر و بڕوای ئێزیدیدا توخمێکی پیرۆزە و دەتوانێ مرۆڤ بیکاتە خودێکی پاک و بێگەرد."(ئەلوەنی، ١٩٩٩، ل١٠٣).

دتێکستێ رووبارۆکێدا، دەمێ بەحسێ رووباری دکەت، مینا کچکەکێ سالۆخەت دکەت، کا چەوا کچ و ژنێن کوردان جوانکارییان ب سەرێ خۆ ڤە دکەن، وەسا ب جوانی ئەڤ وێنەیە هاتینە کێشان دەمێ رووباری ب (شەنگە رووبار)، (رووبار ب زینەتن) و (سەرێ وی ب بەندك و گوهار) ب ناڤ دکەت، ئەڤ ژی ستاییش و سالۆخەتێن بالکێشن ب رووباری هاتینەدان، وەکی کچکەکا خەملی هاتییە نیگارکرن:

"رووبار چەند جار رووبار

سەری بەندك و گوهار". (ئێسیانی، ٢٠١٥)

خالەکا دیبا بالکێش دوێنەیێ سروشتییێ رووبارۆکێدا، گرنگیدانە ب دارێ، ب شێوەیەکی گشتی دئێزدیاتییێدا "برینا داران گونهەه." (باقصری، ١٩٨٧، ص١٣٢). نەخاسمە دارا سپینداری و مینا دارەکا تایبەت بناڤ دبەت و برینا وێ ب گونەهـ دزانیت، "دئێزدیاتییێدا نێچیر و برینا داران نابیت." (جزیری، ٢٠١٩، ص٧٢). و هەر کەسەکێ ڤێ چەندێ لبەرچاڤ وەرنەگریت و "هەر کەس پەلەوەرێک لالش بکوژێ یان درەختێک ببرێ بە تاوانبار دادەنرێت."(لەیلان، ١٩٨٤، ل٥١). ئەڤە ژی خالەکا بەرکەفتییە تێکستەکی فۆلکلۆری رێگرییێ ل برینا داران بکەت و ب گونەهـ بزانیت، دەمێ پەیڤا (گونەهـ) بکاردئینیت، ئانکو ب ئایینیڤە گرێددەت، ئەڤە ژی ب ژیرانە هاتییە گۆتن دا خەلکەك خۆ ژ برینا وان دوویر بکەت، چونکی جڤاکێ مە زێدەتر جڤاکەك ئیماندارە:

"سپیندارا مە برن، سپیندار ب گونهەنە،

ب گونهەنە،

بەلێ شێخ و پیر، هۆستا و مەرەبی، یار و برایێت ئاخرەتێ،

ل سەر پرا سەلاتێ ل سەر گونەهێت وە د شەهدەنە." (ئێسیانی، ٢٠١٥).

ئێزدیان، دار ب ئایینی و بابەتێن روحانی و بیروباوەرانڤە ژی گرێدایە. دڤی بیاڤیدا، ب دەهان دارێن ناڤدار و پیرۆز هەنە."(برواري، ٢٠٠١، ص٨٧). بەرێخۆدانا مرۆڤی دچەرخێن دەستپێکیدا بۆ دارێ "دیتنەکا پیرۆزییێ بوو. و پەرستنا مرۆڤێ دەستپێکێ راستەوخۆ نە بۆ دارێ بوو، بەلکو بۆ روحێ وێ بوو."(السواح، ٢٠٠٢، ص١١٠). پیرۆزیا داران نە بابەتەکێ نوویە، بەلکو "ڤەدگەرێتە کوراتیا دیرۆکێ و هەر ژ گلگامێش دەستپێدکەت ب ڤان رەهەندێن

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

دیرۆکی دار بوویە جهێ ب جهێنانا مراد و مەبەستان بوو."(ئوسمان، ٢٠٠٨ ل٧٩). ئێزدی ژی هند گرنگییێ ب داران ددەن، هەتا هندەک جاران پیرۆز دبینن و ماچی دکەن، گرنگیدانا وان ب داران نە ب مەبەستا دارێیە، بەلکو ب روح و ژیانا وێیە، ئێزدیان گۆتنەک هەیە دبێژیت: داروبەرێن گەلییێ لالش ب روحن."(هرمی، ١٩٩٨، ص٧٦)، ب دیتنەکا گشتی، تێکدانا سروشتی ب تەڤایی لدەف ئێزدیان گونەهە "پیس کردنی ئاگر و ئاو و بای قەدەغە کردوە."(زەند، ١٩٧١، ل٣٠).

١-٣.وێنەیێ کەلەپووری

دروبارۆکێدا، گەلەك پەیڤ و وێنەیێن کەلەپووری هەنە، ژ وان: رست، تزبی، کەشکوول، وەکاز، سمبێل، حن، مۆریك، بزی، خێلی، سپیچار، کەزی و ...هتد. ئێزدیان هندەک ژ ڤان وێنەیان ب ئایینیڤە گرێداینە، وەک: وەکاز، سمبێل و رست:

نیشانێن جێشێ مەلك فەخرەدین و خلمەتکارێ شیخادی چینە؟

رست و کەشکول، تزی و وەکاز، ساف و هەیبەتن. (ئێسیانی، ٢٠١٥).

دناڤ ئێزدیاندا، چەند جۆرێن رستان هەنە، ژکارێن کەلەپووری و کەلتوورینە، ئێزدیان ئەو ب ئایینیڤە گرێداینە، رست ژ هرییێ ب دەستێ کچکان دهێنەچێکرن، ئۆلدار و ئیماندار بەری رۆژ دەرکەڤیت ددەنە پشتا خۆ جۆرەک یێ سپییە "رەنگێ سپی هێمایێ روحییە"(البناء، ١٩٦٤، ص١٦٢). دگەلدا دوعایا پشتگرێدانێ دبێژن. (جندی، ١٩٩٨، ص١٣٣). هەروەسا رستەکا سۆر ژی هەیە، ئەو بابا شێخ و جۆقەتا وی ددەمێ رێ و رەسمێن جەژن و هەلکەفتاندا دملێ خۆ دکەن:

خەملێت لاوکا چینە؟

خەملێت لاوکا سمبێلێن رەشێ د قدرانینە.

خەملێت زەرییا چینە؟

خەملێت زەرییا حن و مۆریك و بەنك و بزینە.

خەملێت بووکا چینە؟

خەملێت بووکا خێلی و سپیچار و خێلینە. (خەتاری، ٢٠١٢).

دەمێ تێکستێ رووبارۆکێ پرسیارا سالۆخەتێن لاوک و زەری و بوویکان دکەت، هەروەسا بەرسڤێ ژی ددەت، ئەو بەرسڤدان، بەرسڤدانەکا کەلتوورییە، دبەرێدا سمبێل ژ سیمایێن لاوکان بوون "سمبێل هێمایێ زەلامینییێیە ژبلی یێن ئۆلداران ئەوان پەیوەندی ب ئایینیڤە هەیە و نابیت بهێنە برین."(عبود، ١٩٩٤، ص١٢٩). حەنا، مۆریک، بەنک، بزی، خێلی و سپیچار ژی سالۆخەتێن کچکان بوون، نها گهۆرین سیما و تایبەتمەندیاندیێن کچان چێبوویە. بۆ نموونە: "خێل و سپیچارێن بوویکان دسۆر بوون."(باقسري، ٢٠٠٣، ص٢٠٧). نۆکە سپینە.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

٤-١. وێنەیێ ئیرۆتیکی

دسترانا فۆلکلۆرییا کوردیدا، ب رێژەیەکا زۆر بابەتێن ئیرۆتیکی هاتینە بەحسکرن، نەخاسمە ژی (سینگ و بەر). رووبارۆک وەکو تێکستەکی سەرزاری ژ ڤان وێنەیان نەدوویرە "دناڤ سترانێن دەنگبێژان دە هێمایێ سینگ و بەران جهەکی گرینگ دگرە. دزمانێ کوردی دە ژبلی پەیڤا مەمك، جار جاران ل دەوسا ڤێ پەیڤێ سینگ و بەر تێن بکارئینان، سینگ و بەر سەمبۆلا ئەرۆتیزمێ نە، هەستێن زایەندی هشیار دکن." (Tekin, 145-146).

ئەو بەلێ سینگ و بەرێ تە مالك نەبت وێرانێ،

وەکە برکا کەعبەتوللایێ،

هایی وێلی حاجی و عەڤدالن، کۆچەکن. (ئێسیانی، ٢٠١٥).

دیارە کو پەیڤێن (سینگ و بەر) ب مەبەستا (مەمک)، وەکو وێنەیەکی ئیرۆتیکی هاتییە بکارئینان.

تەوەرێ سییێ

١. ژلایێ رووخساریڤە

رووبارۆك، ژلایێ رووخساریڤە، تایبەتمەندییا خۆ دگەل جۆرێن دییێن وەك خزێمۆك و پاییزۆکێ هەیە، خالا هەرە دیار، رووبارۆك تێکستەکی پرسیار و بەرسڤییە، بڤێ رێکێ هندەك پێزانین و سالۆخەتان ددەتە وەرگری.

١-١. ریتما دەرەکی

١-١-١.کێش

رۆبارینا خۆش رۆبارینا،

ئەسمەرێت شەبابی،

ل گەل چەلەنگا لاوا چەرخەچینە،

رۆباری خۆش رۆباری. (هەکاری، ١٩٩٩، ل١٤٧-١٤٨).

رۆ/با/ری/نا/ خۆش/ رۆ/با/ری/نا	٩ برگە
ئەس/مە/رێت/ شە/با/بی	٦ برگە
ل/ گەل/ چە/لەن/گا/ لا/وا/ چەر/خە/چی/نە	١١ برگە
رۆ/با/ری/ خۆش/ رۆ/با/ری	٧ برگە

دیاردبیت کو رووبارۆکێ گرنگی ب کێشێ نەدایە، یەکەیێن جۆراوجۆر هاتینە بکارئینان، دەق هەمی ژی وەسایە، ئانکو سەنگا خۆ دانایە سەر سەروایێ.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

١-١-٢. سەروا

دەقێ مە وەرگرتی پراكتیكا سەروایێ لسەر بكەن، ژ (١١) پارچەیان پێكهاتییە، هەر پارچەیەك ژ چەند ریزكان پێكهاتییە (هەكاری، ١٩٩٩، ل١٤٧-١٤٩). سەروا ب ڤی رەنگییە:

پارچە	هژمارا ریزكان	شێوەیێ سەروایێ
١	٣	ا. ب. ت.
٢	٤	ا. ب. ا. ب.
٣	٣	ا. ا. ا.
٤	٤	ا. ا. ا. ا.
٥	٣	ا. ب. ا.
٦	٤	ا. ب. ت. ا.
٧	٣	ا. ب. ا.
٨	٦	ا. ا. ب. ت. ج. ا.
٩	٣	ا. ا. ا.
١٠	٣	ا. ب. ت.
١١	٤	ا. ب. ا. ا.

دیاردبیت كو سەروایێن جۆراوجۆر هاتینە بەرجەستەكرن، ئانكو هەتا دوماهیكێ خۆ ب جۆرەكێ دیاركریڤە گرێنەدایە.

١-٢. ریتما ناڤخویی

١-٢-١.دووبارەكرن

١-٢-١-٢.دووبارەكرن د ئاستێ دەنگیدا

١-٢-١-٢-١.دووبارەكرنا تاك فۆنیمێ

أ. **شێوەیێ ئاسۆیی**

- خودێ یێ منی دائیم، ئی قەدیم، ئی رەحیم. (هەكاری، ١٩٩٩، ل١٤٩).

- ل گەل چەلەنگا لاوا چەرخەچینە. (هەكاری، ١٩٩٩، ١٤٨).

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بو ڤەكولینێن كوردی

ریزک	فۆنیم	چەند جارا دووبارەبوویە
١	ڤاولا دریژ (ێ)	٢
	ڤاولا دریژ (ی)	٧
	ڤاولا کورت (ئـ)	٣
	ڤاولا کورت (ـە)	٢
	کۆنسنانت (م)	٤
	کۆنسنانت (د)	٣
٢	ڤاولا کورت (ـە)	٦
	ڤاولا دریژ (ئا)	٣
	کۆنسنانت (ل)	٤
	کۆنسنانت (گ)	٢
	کۆنسنانت (چ)	٣
	کۆنسنانت (ن)	٢

- **شێوەیێ ستوونی**
- هەیی یاری.. هەیی یاری،

یاری سەد جاری ل من یاری،

ئەمێ چنە سلاڤی شەنگە رۆباری. (خەتاری، ٢٠١٢).

فۆنیم	ریزکێن تێدا دووبارەبوویی	چەند جاران دووبارەبوویە
ڤاولا کورت (ـە)	١، ٢، ٣	٧
ڤاولا دریژ (ی)	١، ٢، ٣	١٥
ڤاولا دریژ (ئا)	١، ٢، ٣	٧
کۆنسنانت (ر)	١، ٢، ٣	٧
کۆنسنانت (س)	٢، ٣	٢
کۆنسنانت (ل)	٢، ٣	٢
کۆنسنانت (م)	٢، ٣	٢
کۆنسنانت (ن)	٢، ٣	٣

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

١-٢-١-٢-٢.دووبارەكرنا جۆت فۆنيمىَ

١-٢-١-٢-٢-١.جۆت هەڤدەنگێن ئێكگرتى

أ. شێوەيێ ئاسۆيى

- وەكى ئێك:
- بەحر كرە دوو كنارە. (ر + ـە/ ر + ـە).
- چاردە تەبەقێت عەرد و عەزمان. (هەكارى، ١٩٩٩، ل١٤٩). (ع + ـە/ ع + ـە)
- بەروڤاژى:
- ڤەكەت دەرێ رەش بەلەكێ. (ك + ـە/ ـە + ك)
- ماسيێت بنێ بەحرێ مرن ژ تێنا. (هەكارى، ١٩٩٩، ل١٤٩). (ێ + ت/ ت + ێ)

ب. شێوەيێ ستوونى

- وەك ئێك:
- ل مندا بايێ سورا شرين ژێ د بارين دوو گولێت تارى،

سەد خۆزيا وى هەر پێنج فەرزێت حەقيقەتێ ژێ دبن رازى. (هەكارى، ١٩٩٩، ل١٤٨).
- (ژ + ێ)
- (ژ + ێ)
- (د + ب)
- (د + ب)

- بەروڤاژى:
- سينگ و بەرێت تە مالك وێرانێ،

نەبوو بركا كەعبەتوللايێ. (ئێسيانى، ٢٠١٥).
- (ب + ـە)
- (ـە + ب)
- سپيندارا مە يرن سپيندار دچينە،

سپيندار دبلندن هميەرى دارا سەولێنە. (هەكارى، ١٩٩٩، ل١٤٩).
- (ـە + ب)
- (ب + ـە)

١-٢-١-٢-٢-٢.جۆت هەڤدەنگێن دابرى

أ. شێوەيێ ئاسۆيى

- وەكى ئێك:

- جێ‌ ڤی بەهشتا باڤێ ڤەژوارێ. (هەکاری، ١٩٩٩، ل١٤٨). (ا – ی/ ١ – ی).

بەروڤاژی:

- ب خێرا ناڤێ خودێ ڤەکەت دەرێ علمەکی. (یٚ - ه/ ه – یٚ)

- سپیندارا مە برن سپیندار وەبالن. (هەکاری، ١٩٩٩، ل١٤٨-١٤٩). (ن - ١/ ١ – ن)

ب. شێوەیێ ستوونی

وەك ئێك:

- نیشانێت جێشێ مەلك فەخرەدین و خلمەتکارێت شێخادی،

رست و کەشکولن، تزبی و وەکازن، ساف و هەیبەتن. (هەکاری، ١٩٩٩، ل١٤٨).

- (ه – ك)

- (ه – ك)

- (ر – ت)

- (ر – ت)

- بەروڤاژی:

- ب خێرا ناڤێ خودێ ڤەکەت دەرێ علمەکێ حەقیقەتێ،

کا ئەو کێ مێر بوو کی مەلەکە بوو. (هەکاری، ١٩٩٩، ل١٤٩).

- (م – ك)

- (ك – م)

- مە دڤێت شێخەکی شێخ ب خێرا ناڤێ شیخادی،

ڤەکەت دەرێ رەش بەلەکێ. (هەکاری، ١٩٩٩، ل١٤٩).

- (یٚ – ه)

- (ه – یٚ)

١-٢-١-٣.دووبارەکرن د ئاستێ پەیڤێدا

أ. شێوەیێ ئاسۆیی

- رۆبار و چەند جار رۆبار.

- رۆبارینا خۆش رۆبارینا.

- رۆباری خۆش رۆباری. (هەکاری، ١٩٩٩، ل١٤٧-١٤٨).

دڤان هەرسێ رێزکاندا، ب ئێک رێرەو، چەند پەیڤ دووبارەبووینە، پتریبا وان داکۆکیکرنە ل ناڤێ رووباری.

ب. شێوەیێ ستوونی

-سپیندارا مە برن سپیندار دچینە،

Zakho Centre for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

سپیندار دبلندن همبەری دارا سەولێنە. (هەکاری، ۱۹۹۹، ل۱٤۸).

پەیڤا (سپیندار) سێ جاران ب رەنگەکی ستوونی و ئاسۆیی دووبارەبوویە، جارەکێ ژپێناڤ هندێ سپینداران نەبڕن، یا دوویێ، دگرنگن و یا سییێ، دبلندن. لڤێرێ واتایەکا لادایی هەیە، ئەو ژی، دەمێ دارا سپینداری دئینیتە بەرامبەر دارا سەولێ، هەردوو وەکی ئێک دراست و بلندن، مرۆڤ دشێت ڤێ لسەر مرۆڤی ژی پراکتیزەبکەت، ئانکو ئەگەر مرۆڤ لدویف راستییێ بچیت؛ دێ یێ سەربلندبیت.

-سەر بەحرا قودسێ و مەیێ و سیحانێ سەکنی وەکاز ل بەحرێ دا،

بەحر کرە دوو کنارە ماسیێت بنێ بەحرێ مرن ژ تێهنا. (هەکاری، ۱۹۹۹، ل۱٤۹).

پەیڤا (بەحر) ب شێوەیێ ئاسۆیی و ستوونی چار جاران بکارئینایە، ئەڤە ژی گرنگیدانە ب وێنەیێ ئاڤێ و هێز و هنەرا بابچاکێن ئێزدیان.

۱-۲-۱-٤.دووبارەکرن دئاستێ رستێدا

أ. دەقاودەق

- رۆبار رۆبارێت ب زەینەتن،
  نیشانێت شارێ شامێ و مسرێ و تەورێزێ چینە؟ (هەکاری، ۱۹۹۹، ل۱٤۸).
- رۆبار رۆبارێت ب زەینەتن،

نیشانێت جێشێ مەلک فەخرەدین و خلمەتکارێن شیخادی چینە؟ (هەکاری، ۱۹۹۹، ل۱٤۸).

رستەیا ئێکێ ژ هەر پارچەیەکێ، دەقاودەق بێ هیچ گهۆڕینەک دووبارەبوویە.

ب. نە دەقاودەق

- ل مندا بایێ سورا شرین ژێ دبارین دوو گولێت تاری
- ل مندا بایێ سورا شرین ژێ دبارین دوو گولێت سۆری (هەکاری، ۱۹۹۹، ل۱٤۸).
  لڤێرێ، رستە ب گهۆڕینا پەیڤەکێ دووبارەبوویە.
- من خلمەتا شێخێ خۆ کر هەفت سالا تەمام
- من هەفت سالا خلمەتا شێخێ خۆ کر ژ دل و ئێقین (هەکاری، ۱۹۹۹، ل۱٤۹).
  رستە ب پاش و پێشئێخستن هاتییە دووبارەکرن و درێژکا دوویێدا (ژ دل و ئێقین) زێدەبوویە.

دلایەکێ دییێ رووبارۆکێدا، گەلەک پرسیار ب ئێک رێرەو دووبارە و ئاراستەکرینە، بهەمان شێوە بەرسڤان ژی ددەت، ئەڤە دووبارەکرنەکا نە دەقاودەقە، دهەر رستەیەکێدا پرسیارا تشتەکی دکەت. ئەڤە ژی ژ پێخەمەت دانا گەلەک پێزانینانە:

خەملێت رۆبارا چینە؟

خەملێت رۆبارا دار و بینە.

خەملێت لاوکا چینە؟
خەملێت لاوکا سمبێلێن رەشێ د قدرانینە.

١-٢-١-٥. دووبارەکرنا دەستپێکێ

ئەڤە ئەو جۆرێ دووبارەکرنێیە، پەیڤەک یان پتر ژ دوماهیکا رستەیا ئێکێ دهێتە دووبارەکرن، درووبارۆکێدا، پەیڤێن دوماهیکێ ژ رستەیا ئێکێ ژ گەلەک پارچەیان دووبارەبووینە، وەک:

عەلی سوارێ مەیانێ،
سوارێ مەیانێ،
مە سلاڤ و سەلا ل مەقلوب ل مەرگەهێ... (ئێسیانی، ٢٠١٥).

١-٢-١-٦. دووبارەکرنا دوماهیکێ

ئەڤە ئەو جۆرێ دووبارەکرنێیە، رێزکا یان پەیڤێن دوماهیکا دەقی دهێنە دووبارەکرن "ئەڤ دووبارەکرن مینا ئاگەهدارکرنێ یە بۆ وەرگری کو ئەڤە دوماهیکا شعرێ یە یان کوپلە شعرێ.". (حەسەنی، ٢٠٠٧، ل١٣٩).

درووبارۆکێدا، دگەلەک پارچەیاندا پەیڤەک یان دوویێن دوماهیکا پارچەیێ هاتینە دووبارەکرن، وەک ڤان نموونەیان:

-... ئەو ماسییێت بنێ بەحرێ مرن ژ تێهنا
مرن ژ تێهنا.
-... نیشانێت رووبارا، پەلک و دار و بینە،
دار و بینە،
دار و بینە.
-... نیشانێت کچکا، بسک و کەزینە،
حل و مۆرینە،
حل و مۆرینە. (ئێسیانی، ٢٠١٥).

١-٢-١-٧.دووبارەکرن دئاستێ پارچەیاندا

-رۆبار و چەند جار رۆبار،
ئەسمەرێت شەبابی،
چەرەزا چەلەنگا لاوا هەیە ل بال.(هەکاری، ١٩٩٩، ل١٤٧).
-رۆبارینا خۆش رۆبارینا،
ئەسمەرێت شەبابی،
ل گەل چەلەنگا لاوا چەرخەچینە،
رۆباری خۆش رۆباری. (هەکاری، ١٩٩٩، ل١٤٨).

دیارە، پارچە ب هندەک گهۆرینێن بچووک هاتییە دووبارەکرن.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ئەنجام:

- سترانا فۆلكلۆرییا كوردی دەولەمەندە، لێ هندەك جۆرێن ستranan و توخمێن تایبەت هەنە، دگرنگن و نەبووینە جهێ گرنگیپێدانێ، وەک ئەدەبیاتا سەرزارییا ئێزدیان.
- ئەدەبیاتا سەرزارییا ئێزدیان، سیمایێ ئێزدیاتییێ پێڤەیێ دیارە، لەورا تایبەتمەندییەكێ بۆ خۆ دروست دكەت كو ژ یا دەڤەرێن دیێن كوردستانێ جیاوازبیت، خزێمۆك و رووبارۆك دوو جۆر ژ وانن.
- خزێمۆك و رووبارۆك، ژلایێ ناڤ و نیشانیڤە، دەربڕینێ ژ ناڤ و نیشانێ خۆ دكەن، دخزێمۆكێدا، بەحسێ جوانكارییێن كچ و ژنان هاتییەكرن. دروبارۆكێدا، بەحسێ رووبارێ ئاڤێ دكەت و گەلەك گرنگی ب سروشتی و ژینگەهپارێزییێ هاتییەدان، لێ دناڤرا، هەردوو ژی دەربازی گەلەك بابەتێن دی دبن.
- ئێزدی، خزێمۆك و رووبارۆكێ وەك توخمێن تایبەت دهەژمێرن و وەكی ئەدەبەكێ پیرۆز بناڤ دكەن. گۆتنا وان ژی دەم و جهێ خۆیێ تایبەت هەیە.
- چونكی خزێمۆك و رۆبارۆك گەلەك لسەرزاری هاتینە ڤەگوهاستن و ژ ئەنجامێ نە شارەزایا سترانبێژان، پارچەیێن وان تێكەلی ئێكبووینە، هەروەسا پارچەیێن وان و تێكستێن پیرۆز ژی تێكەلی ئێک بووینە.
- سەرەڕایی بەرجەستەبوونا وێنەیێن ئایینی دهەردوو جۆراندا، یا بالكێش ئەوە، بابەتێن ئایینی، ئەڤینداری و ئیرۆتیكی تێكەل دبن.
- ژلایێ ریتما دەرڤەڤە، هەردوو جۆران گرنگی ب كێشێ نەدایە، بەلكو سەنگا خۆ دانایە سەر سەروایێ. ژلایێ ریتما ناڤخۆیڤە، گرنگییەكا زۆر ب ریتمێ ب هەموو شێوەیان داینە.
- ژلایێ تەكنیكێڤە، خالا هەرە دیار و جوداهییێ دناڤبەرا هەردوو جۆراندا، خزێمۆك زێدەتر دەقەكێ پرسیارییە، رووبارۆك یێ پرسیار و بەرسڤییە.

ژێدەر:

١. پەرتووك

١-١. ب زمانێ كوردی

- باعەدری، خەلات ئەلیاس (٢٠٠٨)، میثولوجیا دتێكستێن ئۆلا ئێزدیاندا، دەزگەهێ سپیرێز– دهۆک، چاپا ئێكێ، چاپخانا خانی، دهۆک.
- بامرنی، مصطفی نوری (١٩٨٦)، سترانێت كۆچك و دیوانا، چاپا ئێكێ، دەزگای رۆشنبیری و بلاوكردنەوەی كوردی، چاپخانا واوفسیت، بەغدا.
- بدرخان، كامیران (١٩٣٣)، نڤیژین ایزیدیان، چاپا ئێكێ، چاپخانا (الترقي)، دمشق.
- بەكر، د. محەمەد (٢٠٠٤)، پەخشانە شعری كوردی، چاپی یەكەم، دەزگای ئاراس – هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكولینێن كوردی

- پور، علی اصغر نصرالله (٢٠٠٥)، ئامیرێن موزیکی یێن کوردی، وەرگێران: مسعود خالد گولی، چاپا ئێکێ، دەزگەهێ سپیریز – دهۆک، چاپخانا وەزارەتا پەروەردێ، هەولێر.
- تەیب، هەڤال سەلیم (٢٠٠٦)، بونیادگەری دناڤ رەخنا کوردیدا – ژ دەستپێکێ هەتا سالا ٢٠٠٣، چاپا ئێکێ، دەزگەهێ سپیریز- دهۆک، چاپخانا حەجی هاشم، هەولێر.
- جعفر، حجی (٢٠١٣)، هندەك ڤەکۆلین ل دۆر فۆلکلۆرێ کوردی، چاپا ئێکێ، ژ وەشانێن یەکیتیی نووسەرانی کورد – مەلبەندی گشتی، چاپخانەی شەهاب، هەولێر.
- جندی، حەجی (٢٠٠٦)، حیکایەتێد جمعەتا کوردا، دەزگەهێ سپیریز – دهۆك، چاپا ئێکێ، چاپخانا حەجی هاشم، هەولێر.
- جەعفەر، حەجی (٢٠٠٧)، حەیرانۆک، چاپا ئێکێ، ژ وەشانێن ئەنستیتویا کەلەپوورێ کوردی، چاپخانا، (بێ چاپخانە)، دهۆک.
- جەلیل، ئۆردیخان (١٩٧٧)، سترانێ زارگۆتنا کوردا یە تاریقیێ، شوکر مستەفا و ئەنوەر قادر محەمەد ڤەگوهاستیە، چاپی یەکەم، چاپخانەی کۆری زانیاری کورد، بەغدا.
- چەلکی، مەسعوود یاسین (٢٠١٢)، رۆلێ هونەرێن روونبێژیێ د چێکرنا وێنێ هۆزانێ کوردیدا، چاپا ئێکێ، لە بلاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی، چاپخانا حاجی هاشم، هەولێر.
- حمد، خلف حجی (٢٠٢١)، قەفتەکا نێرگزا ژ باغچێ رەنگینێ سترانا چیایێ شنگالێ، چاپا ئێکێ، ژ وەشانێن دەستەیا بلندا بنگەهێ لالش یێ رەوشەنبیری و کۆمەلایەتی، چاپخانا هاوار، دهۆك.
- حەسەن، رێسان (١٩٩٩)، سەرهاتی و غەریبیا خەنسێ و رەشۆ، چاپا ئێکێ، چاپخانا هاوار، دهۆك.
- حەسەن، رێسان (٢٠٠٠)، لالش د سترانا دیرۆکی یا کوردی دا، چاپا ئێکێ، چاپخانا وەزارەتا پەروەردێ، هەولێر.
- حەسەن، رێسان (٢٠١٩)، ستران وەك هاندەرەك د شەران دا - شەرێن ل سەر شنگال وەك نموونە، چاپا ئێکێ، چاپخانا گازی، دهۆك.
- حەسەن، رێسان (٢٠١٩)، شنگال وەك قوتابخانا سترانا فۆلکلۆری یا کوردی، چاپا ئێکێ، ژ وەشانێن رێڤەبەریا گشتی یا کاروبارێن ئێزدیان، چاپخانا رۆشنبیری، هەولێر.
- حەسەنی، یاسر (٢٠٠٧)، بنیاتێ ریتمی د شعرا نوویا کوردیدا – دەڤەرا بەهدینان ١٩٧٠ – ١٩٩١، چاپا ئێکێ، دەزگەهێ سپیریز - دهۆك، چاپخانا حەجی هاشم، هەولێر.
- خزنەدار، معروف (١٩٦٢)، کیش و قافیە لە شیعری کوردی دا، چاپی یەکەم، چاپخانەی (الوفاء)، بەغدا.
- خەتاری، داود مراد (٢٠١٠)، هەر سترانەکێ چیرۆکەك – ژ دەڤەرێن شنگال و شێخان، چاپا ئێکێ، ژ وەشانێن ئەنستیتویا کەلەپوورێ کوردی، چاپخانا شڤان، سلێمانی.
- رۆدینکۆ، م. ب. (١٩٩٩)، ئەفسانە کوردییەکان، وەرگێرانی: کەریمی حسامی، چاپی یەکەم، چاپخانەی کتێبی گولان، ستۆکهۆلم.
- رەسوول، پ. د. شوکریە (٢٠٠٩)، رۆلی مارگریت روودینکۆ لە بوژاندنەوەی کەلەپووری کورد دا، چاپی یەکەم، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر.
- رەسوول، دوکتۆر عیززەدین مستەفا (١٩٧٠)، ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی، چاپی یەکەم، چاپخانەی (الجاحظ)، بەغدا.
- رەشکانی، مەروان شێخ حەسەن (٢٠١٦)، غەریبیا لاوکان – کۆمەك ژ لاوك و سترانێن فۆلکلۆری یێن چیایێ شنگالێ، چاپا ئێکێ، ژ وەشانێن دەستەیا بلندا بنگەهێ لالش یێ رەوشەنبیری و کۆمەلایەتی، چاپخانا هاوار، دهۆك.

- رەشید، د. فوئاد (٢٠٠٧)، دەقی ئەدەبی – ئەدگار. چێژ. بەها، چەند نووسینێکی رەخنەیی تیوری و پراکتیکییە، چاپا ئێکێ، دەزگەهێ ئاراس، چاپخانەی دەزگا، هەولێر.
- رەشید، د. مەسعود جەمیل (٢٠١٧)، کێش و سەروا د هوزانا کوردیدا، چاپا ئێکێ، دەزگەهێ نالبەند - دهۆک، چاپخانا هیڤی – هەولێر.
- رەشید، مەسعوود جەمیل (٢٠١٤)، رۆلێ تەومرێن هەلبژارتن و رێزکرنێ د چێکرنا ریتما هۆزانا کلاسیکییا کوردیدا، چاپا ئێکێ، لە بلاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی، چاپخانا حاجی هاشم، هەولێر.
- زمرۆ، احمد عبدالله (١٩٨٧)، سترانا لیریکی – حەیرانۆک، چاپا ئێکێ، ژ وەشانێن ئەمینداریەتا گشتی یا رەوشەنبیری و لاوان، چاپخانا (الزمان)، بەغدا.
- زەند، کەریم (١٩٧١)، ئایین و باوەر لە کوردستان دا، چاپی یەکەم، چاپخانەی کامەرانی، سلیمانی.
- سلێمان و جندی، خدر و خەلیل (١٩٧٩)، ئێزدیاتی لبەر رۆشنایا هندەک تێکستێد ئاینێ ئێزدیان، چاپی یەکەم، لە چاپکراوەکانی کۆری زانیاری کورد، چاپخانەی کۆری زانیاری، بەغدا.
- سمۆ، د. ابراهیم احمد (٢٠١٧)، دناڤبەرا فولکلۆر و کەلەپوریدا، چاپا ئێکێ، چاپخانا خانی، دهۆک.
- سمۆ، ئیبراهیم ئەحمەد (٢٠٠١)، کاریگەری کەلەپووری کوردی لە شانۆی کوردیدا، چاپی یەکەم، دەزگای موکریانی - هەولێر، چاپخانەی خەبات، دهۆک.
- شنگالی، خێری (٢٠١١)، ل چیایێ شنگالێ قەبەقەبا کەوێ نێرە– کۆمەکا تێکستێت فۆلکلۆرێ ئێزدیان، بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، ژ وەشانێن ئەنستیتویا کەلەپووری کوردی، چاپخانا سەردەم، سلێمانی.
- شنگالی، خێری (٢٠١١)، ل چیایێ شنگالێ قەبەقەبا کەوێ نێرە – کۆمەکا تێکستێت فۆلکلۆرێ ئێزدیان، بەرگی دووەم، چاپی یەکەم، ژ وەشانێن ئەنستیتویا کەلەپووری کوردی، چاپخانا قەوار، سلێمانی.
- طاهر، نزار سلمان (٢٠١٣)، ڤەژەنێن رەخنا ئەدەبی لسەر تێکستێ ئافراندی (کۆمەکا ڤەکولینێن رەخنەیێن وەرگێرایینە)، چاپا ئێکێ، ژ وەشانێن ئێکەتیا نڤیسەرێن کورد - دهۆک، چاپخانا هاوار، دهۆک.
- عەبدوللا، عەبدولسەلام نەجمەدین (٢٠٠٨)، شیکردنەوەی دەقی شیعری لە رووی زمانەوانیەوە، چاپا ئێکێ، دەزگەهێ سپیرێز - دهۆک، چاپخانا حەجی هاشم، هەولێر.
- گەردی، عەزیز (٢٠١٤)، کێشناسیی کوردی، چاپی یەکەم، کتێبخانەی ئارام، هەولێر.
- لەیلان (١٩٨٤)، گول گەشتێک بە ناوچەکانی کوردستاندا، چاپی یەکەم، چاپخانەی سەرکەوتن، سلێمانی.
- مزوری، ئازاد عەبدولعەزیز (٢٠٠٦)، جەلادەت بەدرخان و شعر – لێکۆلینەکە شرۆڤەکاری یە، چاپا ئێکێ، ژ وەشانێن دەزگەهێ سپیرێز – دهۆک، چاپخانا حەجی هاشم، هەولێر.
- نهێلی، نعمت الله حامد (٢٠٠٧)، شێوازگەری – تیۆری و پراکتیک – ڤەکۆلینەکە دبیاڤێ هۆزانێ دا، چاپا ئێکێ، دەزگەهێ سپیرێز، دهۆک، چاپخانا حەجی هاشم، هەولێر.
- هاشم، حەمە (٢٠١٩)، هونەری پیرۆز، چاپی یەکەم، (بێ چاپخانە)، هەولێر.
- هروری، کامیران درباز و شڤان شکری (٢٠٠١)، ستران و دیلان، چاپا ئێکێ، دەزگای موکریانی – هەولێر، چاپخانەی خەبات – دهۆک.
- ئورمانی، نزار (٢٠٠٥)، خوین د هەمبێزا بەفرێ دا– ڤەکۆلینەکا فورمالیستی شیکاری یە د شعرا موئەیەد تەیب دا، چاپا ئێکێ، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر.
- ئوسمان، محسن (٢٠٠٨)، میزوپوتامیا– ڤەکۆلینەکا دیرۆکی د باژێرڤانی، کولتوور و درامایێ دا، چاپا ئێکێ، دەزگەهێ سپیرێز– دهۆک، چاپخانا خانی، دهۆک.

- ئەلوەنی، نەجم (١٩٩٩)، ئایینی ئێزیدی لە نیوان چەند جەمسەری و بروای یەکتا پەرستیدا، چاپی یەکەم، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر.

١-٢. ب زمانێ کوردی (ب پیتێن لاتینی)

- Kaplan, Sevda (2013), Jin aştîya jîyanê ye- lêkolînên folklorî, çapa yekem, çapxana Xanî, Duhok.
- Omerxalî, Xanna (2007), Êzdiyatî – Civak, Sembol, Rîtûel, çapa yekem, weşanxana Avesta, Istanbûl.

١-٣. ب زمانێ عەرەبی

- آمیدی، كاوه فريق احمد شاولي (٢٠٠٠)، امارة بادينان ١٧٠٠ – ١٨٤٢ – دراسة سياسية اجتماعية ثقافية، الطبعة الاولى، مطبعة خبات، دهوك.
- البناء، هاشم (١٩٦٤)، اليزيديون، الطبعة الاولى، مطبعة الامة، بغداد.
- الجزيري، علي (٢٠٠٠)، الادب الشفاهي الكردي، الطبعة الثانية، مطبعة اوفيست، اربيل.
- خليل، احمد ملا (٢٠٠٦)، من آذربيجان الى لالش، تحقيق و تعليق: د. خليل جندي، الطبعة الاولى، من منشورات دار سبيريز –دهوك، مطبة حجى هاشم، اربيل.
- السواح، فراس (٢٠٠٢)، لغز عشتار – الآلهه المؤنثة و اصل الدين و الاسطورة، الطبعة الثامنة، دار علاء الدين، سوريا.
- باقسري، عزالدين سليم (٢٠٠٣)، مەرگەهـ، الطبعة الاولى، من منشورات مركز لالش، مطبعة خبات، دهوك.
- بروكا، هوشنك (٢٠٠٩)، ميثولوجيا الديانة الايزيدية، تقديم: ابراهيم يوسف، الطبعة الثانية، دار الينابيع، دمشق.
- جزيري، علي (٢٠١٩)، الكرد الايزيديون، الطبعة الاولى، من مطبوعات الاكاديمية الكوردية، مطبعة جامعة صلاح الدين، اربيل.
- جندي، الدكتور خليل (١٩٩٨)، نحو معرفة حقيقة الديانة الايزيدية، الطبعة الاولى، مطبعة رابوون، السويد.
- عبود، زهير كاظم (١٩٩٤)، لمحات عن اليزيدية، الطبعة الاولى، من منشورات مكتبة النهضة، المطبعة العاني، بغداد.
- عمر، حيدر (٢٠١٨)، ادب الفلكلور الكردي، الطبعة الاولى، دار خاني، استانبول.
- فولر، ادموند (١٩٩٧)، موسوعة الاساطير، الميثولوجيا اليونانية الرومانية الاسكندنافية، ترجمة: حنا عبود، الطبعة الاولى، الاهالى للطباعة، سورية.
- فيلد، هنري (٢٠٠١)، جنوب كردستان – دراسة انثروبولوجية، نقله الى العربية: جرجيس فتح الله، الطبعة الاولى، مطبعة التربية، اربيل.
- كريمر، (صموئيل نوح (٢٠١٢)، السومريون – تاريخهم و حضارتهم و خصائصهم، ترجمة: الدكتور فيصل الوائلي، الطبعة الاولى، دار البصائر، لبنان.
- لوتمان، يوري (٢٠١٨)، بنية النص الفني، ترجمة: د. عبدي حاجي، الطبعه الاولى، من مطبوعات الاكاديمية الكوردية، مطبعة جامعة صلاح الدين، اربيل.
- الماجدي، خزعل (١٩٩٨)، بخور الآلـه – دراسـه فى الطب و السحر و الاسطورة و الدين، الطبعة الاولى، الاهلية للنشر و التوزيع، لبنان.
- نيكتين، باسيل (١٩٩٢)، الكرد، ترجمه: صلاح برواري، طبعة جديدة و منقحة، من منشورات مجلة (Aso)، (بدون مطبعة).

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکولینێن کوردی

- يزدين، الدكتور قيصر خلات (٢٠٢١)، العمارة الدينية الايزيدية فى بلا الرافدين، من مطبوعات الهيئة العليا لمركز لالش الثقافي و الاجتماعي، الطبعة الاولى، مطبعة هاوار، دهوك.

٢.گۆڤار

٢-١. ب زمانێ كوردى

- بەكر، د. محمد (٢٠٠٠)، ئەدەبێ كوردێن ئێزدى – پۆلكرن و هونەرسازى، پشكا دووێ، گۆڤارا لالش، ژمارە ١٣.
- خەيات، عەبدلعەزيز (٢٠٠٠)، سترانا فولكلۆريا كوردى، گۆڤارا لالش، ژمارە ١٢.
- رسول، شكريه (١٩٨١)، رۆلى فۆلكلۆرى كوردى لە ديارى كردنى رووداوى مێژوويى دا، گۆڤارا رۆشنبيرى نوێ، ژمارە ٨٣.
- سلێمان، خدر (١٩٨٩)، دەنگێ ئەدەبێ كوردى ل مێرگەها شێخا، گۆڤارا دەنگێ مە، ژمارە ٤.
- سلێمان، پير خدر (٢٠٢١)، سەنگێ مۆزيكێ د ئێزدياتيێ دا، گۆڤارا مەحفەل، ژمارە ١٨.
- مزورى، عبدالرحمن (٢٠١٢)، لێكۆلينەك د ئەدەبياتا ئولا ئێزديان دا، گۆڤارا لالش، ژمارە ٣٥.
- هەكارى، م. س. (١٩٩٩)، سەبەقە و زنجيرا رۆبارينا، گۆڤارا لالش، ژمارە ١٠.

٢-٢. ب زمانێ كوردى (ب پيتێن لاتينى)

-Bozanî, Xêrî (1998), Payîzok, govara Laliş, jimare 9, Dihok.
-Dinayî, Rêsan Hesen (2006), Êzidî û pîrozkirina hindek amîretên mosîqî, govara Laliş, jimare 24.
-Hecî, Bedel Feqîf (1997), Xizêmok, govara Laliş, jimare 7, Dihok.
-Stranvan, (1941), Paîzok, govara Hawar, jimare 31, Şam.

٢-٣.ب زمانێ عەرەبى

- الدنادي، ميرزا (١٩٩٤)، اغاني الفلكلور في شنكال – الواقع و المأساة، مجلة لالش، العدد ٢-٣.
- باقصري، عزالدين سليم (١٩٨٧)، لالش، مجلة كاروان، العدد ٥٢.
- برواري، كمال (٢٠٠١)، العلاج الروحي لدى الايزدية فى بعض المناطق، مجلة لالش، العدد ١٦.
- جامباز، طارق (١٩٩٣)، الموسيقى عند الايزدين، مجلة لالش، العدد ١.
- مزوري، عبدالرحمن (١٩٩٧)، الاساطير فى مم و زين خاني، مجلة لالش، العدد ٨.
- هرمي، حسو (١٩٩٨)، الزراعة عادات و تقاليد، مجلة لالش، العدد ٩.

٤. چاڤپێكەفتن:

- چاڤپێكەفتن دگەل فەقير حەجى فەقير شەمۆ، ل رۆژا (٢٠١٢/١٢/١٠) و (٢٠١٢/١٢/٢٦) ل ناحيا باعەدرێ. ئەو ل سالا (١٩٢٨) ل باعدرێ ژدايكبوويە، ل سالا (٢٠١٨) وەغەركرييە، نێزيكى هەفتى سالان خزمەتا ئەدەبياتا ئايينێ ئێزديان و پەرستگەها لالش كرييە. ئێك ژ زيرەكترين قەولبێژێن ئێزديان بوو.
- چاڤپێكەفتن دگەل شێخ ميرزايێ خەتارى، ل رۆژا (٢٠١٢/٨/٣١)، (٢٠١٦/٥/٢١)، ٢٠٢١/١٢/١٠) ل پەرستگەها لالش. ئەو ل سالا (١٩٣٠) ل گوندێ خەتارێ ژدايكبوويە، مجێورێ مەزارێ خاتوونا فەخرايە ل پەرستگەها لالش.

- چاڤپێکەفتنەک دگەل مراد کوجی ئێسیانی، ل رۆژا (٢٠١٥/٧/٣) ل پەرستگەها لالش. ئەو ل سالا (١٩٣٣) ل گوندێ ئێسیان ل دەڤەرا شێخان ژدایکبوویە، ل سالا (٢٠٢٠) وەغەرکرییە. شارەزایەکا باش د ئەدەبیاتا سەرزارییا ئێزدیاندا هەبوو.
- چاڤپێکەفتنەک دگەل خەمێ زەبیدین خالد شەمسانی، ل رۆژا (٢٠٠٩/٦/١٣) ل کۆمەلگەها خانکێ. ئەو ل سالا (١٩٥٧) ل گوندێ خانکا کەڤن ل دەڤەرا سێمێلێ ژ دایکبوویە، مجێورا مەزارێ (شێخ مەحمەدی جندار) بوو، ل سالا (٢٠٢١) وەغەرکرییە.

٥. نامەیێن ئەکادیمی:
- حەسەن، مەولود ئیبراهیم (٢٠٠٧)، پێکهاتەی ئەفسانەی کوردی، نامەی دکتۆرا، زانکۆیی سەلاحەدین، هەولێر.
- محەمەد، شیلان یونس (٢٠١٠)، رەسەنایەتی و هونەرێ رۆمانێ د رۆمانا (شڤانێ کورد) یا عەرەبێ شەمۆ دا، نامەیا ماستەرێ، کولیژا ئادابێ، زانکۆیا دهۆک.
- نەبی، کامیران محەمەد (٢٠٠٥)، قۆناغێن وەرارا هزرا نەتەوایەتی د هوزانا کوردی دا، ناما دکتۆراێ، زانکۆیا صەلاحەددین، هەولێر.

خزيموك و روباروك - نوعين جديدين من الاغنية الفلكلورية الكوردية

الملخص:

بحثنا الذي تحت عنوان (خزيموك و روباروك - نوعين جديدين من الاغنية الفلكلورية الكوردية) هي محاولة أولى من مزعها لبحث وابراز نوعين جديدين من الاغنية الفلكلورية الكوردية و التي لم تتناول اية من الدراسات الاكاديمية حتى الان، ولهذا السبب قدمنا هذه الدراسة التحليلية ومتعددة الجوانب حول هذا الموضوع.

من ناحية المضمون لهذان النوعان من الاغنية لها خصائصهما الخاصة تختلف عن باقي انواع الاخرى من الاغاني و الادب الفلكلوري.

تآتي معنى خزيموك من (خزيم) التي توضع في انف الفتاة للجمالية ومن خلالها يتم التطرق الى مواضيع عدة اي بمعنى تجعل من (خزيموك) كطريقة لتعبير عن مواضيع كثيرة ومنها (الدينية والاسطورية والتراثية والفنية والطبيعية والعاطفية و الجنسية).

وكذلك تآتي روباروك بنفس المعنى حيث جآءت لتغني بالانهار ومن خلالها جسدت مواضيع اخرى مثل: الدينية والطبيعية والجنسية والتراثية، والحفاظ على البيئة والطبيعة وهي من اهم مميزات هذا النوع من الادب.

ومن الخصائص المهمة الاخرى لهذان النوعان من الاغنية حيث نجد لهما طابع ديني آيزيدي من حيث المعتقدات والتراث.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بو ڤەکولینێن کوردی

اما من ناحية الشكل، يهتم هذان النوعان من الاغنية بالايقاع الداخلي والخارجي و بتقنية تم انشاءه ويهتم بالاسئلة و الاجوبة.

وازدادت اهمية (خزيموك و روباروك) بعد ان اتخذا طابعا دينيا آيزيديا ويعتبران من النصوص الدينية المقدسة لديهم، ولهذا نجد انهما اختلطا مع الامور الدينية ولهما مكان وزمان محدد لآلقائهما وفق المنظور الديني الايزيدي وتعتبران من العناصر الخاصة من الادب الشفهي الايزيدي.

Khezimok and Rubarok; two new types of Kurdish folkloric songs

Abstract

Our research is under the name of (Khezimok and Rubarok; two new types of Kurdish folkloric songs), this is the first step to search and description for two new types of folklore songs that did not appear to the existence in academic research up to date, so our research describe both of topics comprehensively. And in terms of content, both of two types are produced their peculiarities from other types of folkloric songs and from different genres of folklore literature.

Khezimok is derived from khezim (Khezim means nose earrings), and also from it comes many topics, which makes Khezim a way to mention a number of topics, including religious, mythical, heritage, artistic, natural, emotional and sexual as well.

Rubarok is derived from Rubar, which means a river, and among its content there are many topics are felt, including religious, natural, sexual and heritage, the surprising thing is that it gives importance to the environment and its protection.

Both Khezimok and Rubarok have Yazides traits, including religious, historical and they show us the heritage.

In terms of form, both give importance to the inner and outer rhythm, they are created by a precise mechanism, and both give importance to the questions and answers.

Both of Khezimok and Rubarok are acquired value and importance after the Yazidis admitted that their religious texts are similar to them, so they were mixed them with religious and thus both of them should be mentioned in appropriate times and places, so they both have a special literary importance for the Yazidis.